

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Zdravotně sociální fakulta

**Hlavní rysy vývoje československého vojenského zdravotnictví
po 2. světové válce, vznik a konstituování oboru vojenská
radiobiologie a vojenská toxikologie
(bakalářská práce)**

Vypracoval: Miroslav Mareček

Vedoucí práce: doc. PhDr. František Dohnal, CSc.

16. května 2007

The main features of development the Czechoslovak military public health after the Second World War, the beginning and constitution of the field of military radiotherapy and military toxicology.

My Bachelor's work is engaged in complicated procedure of the beginning and constitution of branches of science - military radiobiology and military toxicology in conditions of former country Czechoslovakia. This process specification required to respect the range of complicated troubled levels where each of them could create a theme of individual task: - the second World War, its results and impact to military and political sphere; -formation of divided world, conditions and manifestation of "Cold War"; -new phenomenon-Weapons of Mass Destruction - research and development in this sphere in divided world; -development of home politics in Czechoslovakia and its incorporation to the commonwealth of USSR; -the Czechoslovak military and its health service development after the Second World War, the projection of political development turning points into this area; -the founding of Military medical academy in Hradec Králové as military-medical tutorial and scientific centre; - background of constitution mentioned branches and their prominent characters.

My Bachelor's work incloses, sorts and searches the sequences of these problematic levels, it tries to highlight and mediate especially lesser-known pieces of knowledge from military health service and educational system history for public.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma: *Hlavní rysy vývoje československého vojenského zdravotnictví po 2. světové válce, vznik a konstituování oboru vojenská radiobiologie a vojenská toxikologie* jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 16. května 2007

.....

Děkuji panu doc. PhDr. Františku Dohnalovi, CSc. za vedení a cenné rady
v průběhu psaní mé bakalářské práce.

1. ÚVOD	7
2. SOUČASNÝ STAV DANÉ PROBLEMATIKY	8
3. POVÁLEČNÁ OBNOVA FUNKCÍ A ÚLOHY ČESKOSLOVENSKÉ VOJENSKÉ ZDRAVOTNICKÉ SLUŽBY, VLIV A ROLE VÁLEČNÝCH ZKUŠENOSTÍ JEJÍCH PŘÍSLUŠNÍKŮ	9
4. VÝVOJOVÁ LINIE ČESKOSLOVENSKÉ VOJENSKÉ ZDRAVOTNICKÉ SLUŽBY PO ROCE 1948, VZNIK JEJÍHO ŠKOLÍCÍHO A VĚDECKÉHO CENTRA	20
5. PŘÍČINY, PODMÍNKY VZNIKU A POČÁTEČNÍ OBDOBÍ EXISTENCE OBORŮ VOJENSKÁ RADIOBIOLOGIE A TOXIKOLOGIE	33
<i>5.1 Vznik a rozvoj vojenské radiobiologie</i>	33
<i>5.2 Vznik a rozvoj vojenské toxikologie</i>	42
<i>5.3 Odkazy a poznámky</i>	47
6. CÍL PRÁCE A HYPOTÉZY	56
7. METODIKA	57
8. VÝSLEDKY	58
<i>8.1 Obnova čs. vojenské zdravotnické služby, její orientace a politické pozadí</i> ...	58
<i>8.2 Konstituování oboru vojenská radiobiologie</i>	59
<i>8.3 Konstituování oboru toxikologie</i>	60
<i>8.4 Vznik Vojenské lékařské akademie v Hradci Králové</i>	61

9. DISKUZE	62
10. ZÁVĚR	64
11. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	65
12. KLÍČOVÁ SLOVA	70
13. PŘÍLOHY	

1. Úvod

Problematika vývoje vojenské zdravotnické služby (vojenského zdravotnictví) v Československu po II. světové válce, včetně procesu konstituování výjimečných oborů vojenské radiologie a toxikologie, v sobě skrývá řadu závažných obsahově problémových rovin:

- průběh a výsledky války, jak v rovině mocensko - politické, tak vojensko-odborné;
- vznik zcela nového fenoménu zbraňové techniky - zbraní hromadného ničení a jeho dopady do všech sfér vojenství;
- politický vývoj ve světě po II. světové válce, realizace válečných ujednání mocností protifašistické koalice o rozdělení sfér vlivu;
- vnitropolitický vývoj v ČSR, který byl charakterizován jednoznačnou snahou KSČ získat politickou moc, politická linie byla zakomponována do programových dokumentů poválečných vlád (tzv. Košický vládní program a Budovatelský vládní program).

Pozn. Cílem práce není sledovat rovinu politického zápasu v ČSSR, nicméně je tato rovina registrována a její výsledky jsou zohledněny s promítnutím do podmínek mocenského nástroje – armády.

Součástí tohoto politického zápolení byla armáda nástrojem k vytvoření pevných pozic levice v armádě a linie sovětizace. Dalším rysem tohoto období byla poválečná obnova funkcí a role armády, vřazení sil zahraničního a domácího protifašistického odboje do tohoto procesu a proces výchovy a odborné přípravy vojenského dorostu. V neposlední řadě výrazným momentem poválečného vývoje byl pokrok medicíny v návaznosti na vojenské zdravotnictví (rozvoj polní zdravotnické služby na frontách II. světové války) a nutnost reagovat na tyto podněty v domácích podmínkách.

V tomto smyslu je práce koncipována, a proto upřednostňuje rovinu vojenského zdravotnictví.

2. Současný stav dané problematiky

Problematika historického vývoje čsl. vojenského zdravotnictví po 2. světové válce, kam zamýšlená bakalářská práce patří, není předmětem přílišného zájmu badatelů. Ucelené zpracování problematiky chybí, nově byly řešeny pouze dílčí otázky, např. organizační struktura vojenské zdravotnické služby v letech 1945-1955. Existuje však starší produkce, a to s dobou vzniku před r. 1989. Jejím největším problémem je zátěž tehdejších ideologických hledisek. Faktografie však je, při kritickém pohledu, využitelná. Lepší situace je ve zpracování problematiky historického vývoje vojenského zdravotnického školství v sledovaném období, výsledky zaznamenává zejména příležitostná (výroční) produkce Fakulty vojenského zdravotnictví Univerzity obrany v Hradci Králové (předtím Vojenská lékařská akademie – Jana Evangelisty Purkyně) a lékařská periodika - Vojenské zdravotnické listy.

3. Poválečná obnova funkcí a úlohy československé vojenské zdravotnické služby, vliv a role válečných zkušeností jejích příslušníků

Charakteristické rysy politického vývoje po osvobození, včetně vývoje armády, se plně promítly i do vojenské zdravotnické služby. Po skončení války dochází ke spojení sil a prostředků zdravotnické služby 1. čs. armádního sboru v SSSR, československé západní brigády a domácích sil. Do armády se vzhledem k nejrůznějším příčinám vrátila pouze jedna polovina vojenských lékařů z povolání z roku 1938. Do nové čs. armády vstupuje řada lékařů ze zahraničních československých jednotek.

Rok 1945 fakticky představuje návrat k bývalé organizaci předmnichovské zdravotnické služby. Prakticky beze změn byly převzaty její předpisy, systém řízení i doplňování zdravotnických kádrů, včetně systému poskytování léčebně preventivní péče. (Prvním poválečným přednostou zdravotnického oddělení MNO byl plk. MUDr. Štefan Darvaš, známý z období příprav SNP jako přednosta zdravotnické správy Velitelství pozemního vojska v Banské Bystrici).^{1/} Velikým problémem byl zdravotnický materiál. Po osvobození existoval jednak materiál zahraničních jednotek, jednak trofejní různé provenience a to vše s odlišnými možnostmi použití. Tento stav byl komplikován omezenou domácí výrobou zdravotnického materiálu a nedostatkem prostředků na nákup v zahraničí. Navíc byl i velký nedostatek zdravotnických automobilů. K 1.10. 1947 jich např. chybělo 65%.^{2/}

Tuto situaci také ilustruje vzpomínka pozdějšího náčelníka zdravotnické služby gen. MUDr. Škvařila, vedoucího chirurga 1. čs. armádního sboru v SSSR: „Rok 1945 i rok 1946 neznamenal v naší vojenské zdravotnické službě žádný pokrok... Bylo to také přirozené, poněvadž do vedení zdravotnické služby se dostali příslušníci domácí bývalé armády... My jsme tehdy vedli velkou diskusi v denním armádním i odborném tisku o linii naší zdravotnické služby, ale fakticky jsme neměli vlivu na celý chod služby, její organizaci a náplň.“^{3/}

V popředí pozornosti tak stály úkoly související s obrodou základních funkcí zdravotnické služby a pokrytím nejnütnější péče o zdraví vojáků.

Hlavní pozornost byla věnována vybudování a vybavení útvarových ošetřoven, obnově a úpravě vojenských nemocnic. Zprovozněny byly lázeňské ústavy a léčebné domy, část těchto zařízení byla využita jako vojenské invalidovny (v letech 1945-1948 bylo zřízeno 10 dočasných invalidoven, po roce 1948 ponechána jediná - stálá vojenská invalidovna v Hořicích v Podkrkonoší) „ V roce 1945 jsme zdělili naše léčebné ústavy ve velice těžké situaci materiální, takže prakticky bylo třeba začít znovu a od počátku budovat celou naši léčebnou péči. K tomu je třeba připočíst hrozivý nedostatek kádrů, hlavně zkušených nemocničních i praktických.“^{4/}

Na úseku preventivní a léčebné péče byl v období do roku 1948 kladen hlavní důraz na vybudování a vybavení ošetřoven u vojenských útvarů a na obnovu a úpravu vojenských nemocnic a lázeňských ústavů.

Obratem ve vývoji vojenské zdravotnické služby bylo na konci roku 1946 jmenování plk. MUDr. Škvařila přednostou I/4 oddělení zdravotnictva Ministerstva národní obrany (MNO).

Sám na tuto dobu vzpomíná: „Jako náčelník zdravotnického oddělení viděl jsem před sebou dva aktuální úkoly:

1. získat pro práci na zdravotnickém oddělení MNO důstojníky zdravotnictva, příslušníky strany a poctivé stoupence našeho lidově demokratického zřízení, pokud možno s válečnými zkušenostmi z čs. sboru v SSSR

2. navázat co možno nejdříve styk s Hlavní správou zdravotnickou Sovětské armády.“^{5/}

Zcela jednoznačně je v těchto slovech vyjádřena linie sovětizace, linie, která byla stěžejní orientací pro politické i odborné směřování vývoje vojenské zdravotnické služby. Opírala se přitom o prověřené odborné postuláty léčebně odsunového systému zdravotnické služby Rudé armády, o organizaci a rozsah pomoci na evakuačních etapách zdravotnického zabezpečení.

Osoba generála zdrav. MUDr. Josefa Škvařila je pro poválečný vývoj československého vojenského zdravotnictví natolik závažná, že jistě není bez zajímavosti uvést některá jeho životopisná a kariérní data : brněnský rodák (15.4. 1901), syn kovodělníka První brněnské strojírny, medicínu vystudoval na Lékařské fakultě Masarykovy university (studovat začal vzhledem k těžké materiální situaci v rodině později, na studia si musel

vydělat dělnickou práci), od roku 1935 asistent brněnské chirurgické kliniky prof. Petřivalského, později prof. Podlahy, od roku 1938 zástupce primáře chirurgického oddělení nemocnice v Olomouci, od roku 1939 v Iránu – šéf chirurgického a gynekologického oddělení státní nemocnice v Teheránu: „ ..brzo byl jmenován konsiliárním chirurgem sovětského vyslanectví a po napadení SSSR nacistickým Německem se ihned přihlásil jako dobrovolník do Rudé armády.“^{6/}

gen. zdravotnictví MUDr. Josef Škvařil

Do SSSR se dostal počátkem roku 1943 a pracoval nejprve jako vedoucí chirurg odsunové nemocnice v Kujbyševě a později v Botkinově nemocnici v Moskvě: „moskevské lékařské prostředí a styk s význačnými českými politickými pracovníky měly na něho velmi příznivý vliv po mnoha stránkách.....přidělen čs. vojenské misi v Moskvě, studoval organizaci zdravotnickou vojenskou i civilní sovětskou, absolvoval válečné kurzy v oboru organizace a taktiky zdravotnické služby a válečné chirurgie...“ V létě 1944 byl přidělen k 1. čs. armádnímu sboru a jmenován do funkce hlavního chirurga-polní chirurgické nemocnice Rudé armády „Praga“: „ tisíce raněných vděčně vzpomíná jeho jména.“^{7/}

Příchod Škvařila do funkce byl razantní, nicméně musel respektovat skutečnost, že řada lékařů prošla naší jednotkou na západě, nebo sloužila v RAMC, či dalších spojeneckých armádách, včetně skupiny 44 mediků-vesměs vojáků, kterým bylo umožněno dokončit medicínská studia na britských lékařských fakultách a byli společně promováni

na univerzitě v Oxfordu.^{8/} Apeluje proto na rychlé osvojení si válečných poznatků: „... prvním a základním úkolem naším je, abychom dosáhli co nejrychleji všeho toho, čím válka skončila.....dát jí takovou organizaci, výbavu, úroveň, náplň, doktrínu a zkušenosti, aby se vyrovnala ostatním.“^{9/}

Závažným momentem, který se totiž přirozeně zásadním způsobem musel projevit v činnosti vojenské zdravotnické služby, byly důsledky druhé světové války pro tuto oblast: „Vojenská zdravotnická služba kterékoli armády je každou novou válkou postavena před větší a větší úkoly, než které řešily války předchozí a má vždy po nich úkoly dvojí: 1. zpracovat zkušenosti z poslední války, 2. sledovat vývoj a pokrok lékařské vědy a zdravotnické techniky.“ Tuto skutečnost také podtrhl plk. MUDr. Škvařil v úvodníku obnovených Vojenských zdravotnických listů, které začaly opět vycházet po devítileté odmlce: „Poválečná situace nutí nás zápasit s počátečními nesnázemi, často i se starými předsudky a se starými chybami... Celá naše zdravotnická služba vojenská musela začít od počátku a musila navázat na dobu dřívější. Ale prvním a základním úkolem naším je, abychom dosáhli co nejrychleji všeho toho, čím válka skončila... dát jí takovou organizaci, výbavu, úroveň, doktrínu a zkušenosti, aby se vyrovnala ostatním.“ Tomuto zaměření měla mimo jiné odpovídat i obsahová náplň Vojenských zdravotnických listů.^{10/}

Zároveň byl předpokládán další vývoj vojenské zdravotnické služby správně stanoven i do širších souvislostí. O tom svědčí další myšlenky z uvedeného článku: „Musíme si uvědomit, že každá příští válka bude vždy válkou světovou, válkou na obrovských prostorech... Způsob moderní války a nová rodící se demokracie strhly hranice mezi civilní a vojenskou zdravotnickou službou, kdysi tak úzkostlivě vymezené a udržované, a nová doba zdůrazňuje požadavek jednotného zdravotnictví s problémy civilními a mírovými i válečnými a vojenskými.“^{11/}

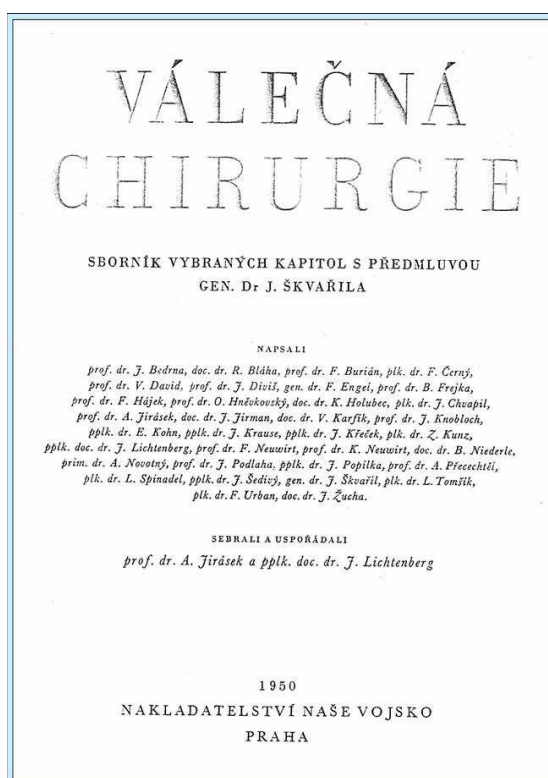
Velení zdravotnické služby podnikalo v tomto směru v období let 1945 – 1948 první kroky. Nejvýraznější přitom byla snaha uplatnit zkušenosti z druhé světové války (především oblast válečné chirurgie) v praxi vojenské zdravotnické služby, ale i v přípravě všech lékařských kádrů, tedy i civilních: „Občanští chirurgové v civilních nemocnicích, jestliže v nich není zvláštního traumatologického oddělení se nezabývají záměrně organizací chirurgické služby za války a výchovou personálu podle speciálních zájmů vojenských, tj. organizací etapové chirurgické péče v poli, indikacemi chirurgických zákroků podle odsunových etap, traumatologickou výchovou personálu pro pole atd.“^{12/}

Jedním z možných směrů bylo úsilí o navázání na činnost pražského předválečného Ústavu pro válečnou chirurgii při chirurgické klinice prof. MUDr. Arnolda Jiráka, CSc.. Již v únoru 1946 navrhl zdravotnický odbor MNO ministerstvu zdravotnictví, aby se ujalo iniciativy pro zřízení speciálního ústavu (nemocnice) pro úrazovou a válečnou chirurgii v Praze: „Vojenská správa nemá sama dostatečných finančních prostředků, aby mohla zakládat samostatné vojenské vědecké a výzkumné ústavy a učiliště a je odkázána na úzkou spolupráci s občanskými vědeckými institucemi. V oboru válečné a úrazové chirurgie provoz samotných vojenských nemocnic nemá tolik traumatologických případů, aby na podkladě tohoto materiálu se mohl vytvořit vrcholný samostatný vojenský traumatologický ústav nebo nemocnice.“^{13/}

V dané situaci zdravotnický odbor MNO proto podnikal alespoň dílčí kroky ve smyslu využívání zdravotnických zkušeností druhé světové války a „chirurgické přípravy pro případ války“:

- podílel se na zřízení státního ústavu pro doléčování (rehabilitaci) v Kladrubech u Vlašimi (tehdy i pro příslušníky armády);
- v dubnu 1948 jmenovalo ministerstvo zdravotnictví, po předchozím návrhu MNO, komisi pro organizaci transfusní služby ve státě. Do čela tohoto orgánu byl postaven plk. doc. MUDr. Josef Liškutín s úkolem zřídit v Československé republice síť 15 transfusních stanic jako oddělení oblastních nemocnic a 3 transfusní ústavy, které měly mimo jiné zpracovávat krevní plazmu (zásoby pro případ války);

- na ministerstvu školství a zdravotnictví bylo apelováno pro zřízení klinik pro plastickou chirurgii a léčení popálenin a klinik pro neurochirurgii (obory ve válečných podmínkách výrazně frekventované). V první fázi měly být zmíněné kliniky zřízeny při lékařských fakultách v Praze a Brně;
- vzešel i návrh na obnovu činnosti zmíněného Ústavu pro válečnou chirurgii při I. chirurgické klinice prof. MUDr. Arnolda Jiráska; - v letech 1947 – 1948 vznikla pod vedením tohoto předního odborníka příručka „Válečná chirurgie“, která se mimo jiné stala podkladem pro rozšíření výuky na lékařských fakultách o obor válečná chirurgie (na zpracování této publikace se mj. podílel i pplk. doc. MUDr. Jaroslav Lichtenberg);
- ve vojenských lékařských školách připravujících důstojníky zdravotnické služby z povolání i v záloze byl předmět válečná chirurgie vyčleněn jako samostatný. Již v roce 1945 upravil osnovy této výuky na základě vlastních zkušeností hlavního chirurga v prvním čs. armádním sboru – plk. MUDr. Josef Škvařil.^{14/}

učebnice Válečná chirurgie 1950

Velký význam pro tvorbu nové koncepce vojenské zdravotnické služby měla návštěva sedmičlenné delegace pracovníků vojenské zdravotnické služby čs. armády v Sovětském svazu. Vedl ji plk. MUDr. Josef Škvařil, který k významu této návštěvy uvedl: „... měli jsme předem ohlášenou návštěvu u tehdejšího náčelníka Hlavní zdravotnické správy generálplukovníka Smirnova, s nímž jsem se asi ve 4 hodinové rozpravě poradil o všech základních směrnících při organizaci zdravotnické služby, které mi byly důležitým vodítkem v další práci.“^{15/}

Závažné výsledky této návštěvy vyjádřil náčelník zdravotnické služby i ve Vojenských zdravotnických listech v článku „Třicet let sovětského zdravotnictví“: „... musíme si přát, aby také naše nová organizace zdravotnická čerpala z bohatých zkušeností sovětských jako ze svého vzoru a aby naše zdravotnictvo navázalo nejtěsnější spolupráci se Sovětským svazem i na poli zdravotnickém, ku prospěchu obou států a jejich věčného přátelství.“^{16/}

Jedním z konkrétních výsledků této návštěvy bylo také dojednání zásad pro školení příslušníků naší zdravotnické služby na Vojenské lékařské akademii v Leningradě (současný název města Sankt-Petěrburg - Petrohrad). A tak počínaje rokem 1948 bylo každoročně povoleno školení skupin našich lékařů v SSSR.

Pro novou koncepci, ale i pro celkový běh vojenské zdravotnické služby měl zásadní význam dostatek odborných lékařských kádrů. V této souvislosti je však nutné zdůraznit, že po květnu 1945 se vytvořila v tomto směru ještě daleko horší situace než v nejkritičtějším období personální situace ve vojenském zdravotnictví, kterým bylo období 1927 – 1928. Počtu aktivních lékařů zasadila doba okupace těžký úder. Za ní a po válce až do 1. října 1948 bylo popraveno či zemřelo v koncentračních táborech a věznicích nebo zemřelo přirozenou smrtí (jeden popraven z rozhodnutí čs. lidového soudu) celkem 54 lékařů, mezi nimi i významní předváleční odborníci. Kromě toho nastal další výrazný úbytek z celé řady dalších důvodů, jakým bylo vyloučení Němců i Maďarů, odchody do zálohy na vlastní žádost nebo přeložení do výslužby z důvodu vysoké věkové hranice. Tento další úbytek činil 181 osob. Celkově se těmito ztrátami snížil „starý“ kádr vojenských lékařů z povolání na 40% celkového předepsaného počtu.

Na druhé straně přírůstek v době od 5. května 1945 do konce září 1948 byl celkově 122. Zdrojem byli jednak vojenští stipendisté, kteří dokončili lékařské studium a byli nuceni odsloužit reversální závazek, dále se jednalo o kategorii „domácích“ důstojníků v záloze, kteří byli aktivováni za částečnou náhradu studijních výloh a konečně zahraniční důstojníci zdravotnictva rovněž aktivní za částečnou náhradu studijních výloh.^{17/}

Uvedené přírůstky neuhradily úbytky od okupace a v oblasti vojenských lékařských kádrů se vytvořila velmi nepříznivá situace. Zájem o aktivování neustále klesal: „Je třeba přiznat, že o výkon lékařské služby u vojenských útvarů není postaráno tak, jak by mělo být. Příčiny spočívají hlavně v nedostatečném počtu důstojníků zdravotnictva... Nedostatek vojenských lékařů z povolání a zejména absolutní nezáměr o vojenskou lékařskou službu je hlavní brzdou snah o systematickou výchovu lékařského dorostu.“

Přípravu nových vojenských lékařských kádrů zajišťovala od podzimu 1945 v Praze otevřená Vojenská lékařská škola, jejím novým sídlem se tentokrát stala střešovická Vojenská nemocnice 1 T.G.Masaryka).^{18/}

I zde však, včetně školy, připravující záložní kádry zdravotnictva, nebyla situace lehká. Došlo nejen k několikerému přemístění těchto škol, ale: „...učitelské kádry nebyly žádné, bylo nutno vybírat vždy nejbližší lékaře, kteří vedle své normální práce ještě byli pověřeni učením a přednášením na lékařských školách. Byl to systém tzv. létajících profesorů, kteří nejvýše látku odpřednášeli. ...ale chyběl zde vlastní přímý vliv profesora, jeho osobnosti a jeho zkušeností, chyběla zde politická výchova ve vlastním slova smyslu, tak jak ji potřebuje lékař pro svoje povolání a pro svoji práci. Chybělo zde všechno ostatní, jako laboratoře, kliniky, studovny a celé vědecké prostředí.“^{19/}

Tyto nepříznivé jevy a skromné možnosti tehdejšího vojenského zdravotnického školství však do určité míry vyvažoval fakt, že předními učiteli na těchto školách byli vesměs zkušení účastníci národně osvobozenického boje našeho lidu za druhé světové války, lékaři v čs. vojenských zahraničních jednotkách, především v 1. čs. armádním sboru v SSSR. Patřili k nim např. plk. MUDr. Ervín Líbal, plk. MUDr. František Engel (předmět – „zdravotnická služba ve válce“); plk. doc. MUDr. Josef Liškutín (vojenské

preventivní lékařství“). Válečné chirurgii vyučoval plk. MUDr. Josef Škvařil a pplk. MUDr. Jaroslav Lichtenberg. Po přemístění školy na důstojníky zdravotnictva a lékařství v záloze do Košic (od 1.9.1948) zde působil mj. pplk. MUDr. Vladimír Hájek (působil v 1. čs. armádním sboru, volyňský Čech).^{20/}

Byl tak vytvořen základní prostor k předávání nejnovějších válečných zdravotnických poznatků, především praxí Velké vlastenecké války prověřených zkušeností z organizace sovětské vojenské zdravotnické služby.

S nemalými problémy se setkávala vojenská zdravotnická služba i na úseku materiálního zabezpečení. Zdravotnická výbava předmnichovské armády byla z větší části předána Wehrmachtu. Po osvobození tak fakticky existoval pouze materiál trofejní, a to různé provenience a s odlišnými možnostmi použití. Tento stav byl dále komplikován omezenou domácí výrobou zdravotnického materiálu a nedostatkem prostředků na nákup v zahraničí. Postupně se však dařilo především díky obětavosti příslušníků zdravotnické služby stav zlepšovat. Na tuto situaci vzpomíná i gen. dr. Škvařil: „...jen ten, kdo viděl ty hromady materiálu i stav, v jakém se nacházely v roce 1945 může ocenit tuto nadlidskou práci, která byla udělána v době, kdy nebylo transportu, nebylo lidí pomocných a zvláště odborně školených ...naši lékárníci a celá materiální složka vynaložili velkou péči, aby německý a vůbec trofejní materiál, který se nacházel na našem území, zavčas podchytili, zorganizovali síť sběrných středisek a často za velkých potíží a překážek shromáždili ve zdravotnických skladech.“^{21/}

Díky tomuto úsilí se podařilo vybavit ošetrovny a nemocnice zdravotnickým materiálem, který ještě na počátku 50. let sehrával nemalou úlohu ve zdravotnickém zabezpečování v ČSLA. Bylo tak současně výrazně ulehčeno domácímu farmaceutickému průmyslu a ušetřeny nemalé devizové prostředky.

Složitou situaci bylo nutno řešit i v oblasti zdravotnické výstroje: „ ...byli jsme tehdy v těžké situaci ...naše materiální složka provedla možno říci heroickou práci, že veškerý materiál roztřídila a inventarizovala po řádném odborném vyzkoušení ...naší snahou bylo zavést od počátku výstroj podle vzoru sovětského ...měli jsme však jen některá data a pouze o některém materiálu; chyběly nám potřebné znalosti sovětské výstroje i materiálu náplňového.“^{22/}

Přes všechny tyto těžkosti a při velkém nedostatku zdravotnického personálu byly však připraveny improvizované soupravy zdravotnického materiálu (tzv. prozatímní materiální náležitost zdravotnické výstroje vojska), k jejichž přípravě rovněž posloužil kořistní materiál: „...při stanovování náležitostí bylo přihlíženo jak ke zkušenostem poslední války, tak k pokrokům lékařské vědy, jak jen bylo možno.“ (I přesto odpovídalo zabezpečení zhruba 50% potřebného stavu. Velký nedostatek byl navíc u zdravotnických automobilů, kterých k 1.10.1947 chybělo 65%.)

Všechny uvedené jevy ve svých důsledcích ovlivňovaly poválečný chod vojenské zdravotnické služby.

Faktorem, který výrazně ovlivnil výstavbu armády i jejího zdravotnictví, byl vývoj světového vojenství v letech 1945 – 1955. Byl charakterizován postupným přechodem od konvenční k jaderné válce. Třebaže k definitivní změně charakteru příští možné války(a vytvoření dvou základních nesmiřitelných vojenských uskupení) došlo až ke konci zkoumaného období, měnící se podmínky vedení ozbrojeného zápasu vedly k prudkým změnám i v konvenční technice. Na jedné straně se stále využívalo řady zkušeností z druhé světové války a v platnosti zůstávaly některé řády a předpisy z válečné doby, na straně druhé docházelo k pronikavé motorizaci a mechanizaci vojsk, zavádění rychlopalných zbraní, nové bojové a zabezpečovací techniky.

Neobyčejně vzrostl význam týlu pro bojující vojska a požadavek na dokonalé týlové zabezpečení. Zejména poznatky z Velké vlastenecké války potvrdily nezastupitelnost pevně zorganizovaného týlu a jeho stálé schopnosti dodávat bojujícím jednotkám veškerý potřebný materiál a poskytnout jim všestrannou péči.

V podmínkách týlu ČSLA vedl tento poznatek k položení důrazu na rozvoj technických druhů služeb, především výzbrojní služby a k vytváření nových druhů služeb k zabezpečení potřeb motorizovaných a mechanizovaných svazků a útvarů.

Vývoj světového vojenství zdůraznil požadavek dokonalé organizace týlu již v mírové výstavbě vojsk a vytvoření takové organizační struktury, která zabezpečí rychlý a pružný přechod týlu na organizaci válečnou. Týl musel být stále bojeschopný, proto bylo již v mírové výstavbě třeba vybudovat hlavní jednotky a zařízení týlu a druhů služeb. Vedle toho bylo nutno vytvořit dostatečné materiální zásoby a zálohy

na jednotlivých stupních velení pro případ potřeby posílení operačního a vojenského týlu.

Dalším požadavkem bylo zvýšení samostatnosti a soběstačnosti svazků a útvarů a zabezpečení jejich možností samotně řešit taktické úkoly. Tento úkol byl především stavěn před tyl, který musel být na vojenském stupni vybudován tak, aby dokázal vlastními silami zabezpečit bojující vojska.

V organizační výstavbě týlu ČSLA se tyto požadavky odrazily od roku 1950, kdy byla vytvořena nová organizační struktura týlu všech stupňů podle světového vzoru, níž byl hlavní důraz položen na centralizaci řízení a osamostatnění vojenského stupně.^{23/}

Pro organizační výstavbu týlu z toho vyplývalo několik úkolů. Především to bylo odstranění organizační struktury z čs. předmnichovské armády a její nahrazení novou organizací podle tzv. sovětského vzoru. Dalším úkolem bylo vytvoření takové organizace týlu, která bude na úrovni požadavků soudobého vojenství a bude schopná zabezpečit všechny potřeby vojsk. Konečně bylo třeba uvést organizační výstavbu týlu do souladu s organizací vojsk, dosáhnout toho, aby se tyl a jeho jednotky a zařízení staly organickými součástmi svazů, svazů a útvarů a podstatně se zvýšila vážnost a význam týlové práce.

4. Vývojová linie československé vojenské zdravotnické služby po roce 1948, vznik jejího školícího a vědeckého centra

Velení vojenské zdravotnické služby pokračovalo po únorovém politickém převratu v roce 1948 v procesu tvorby nové koncepce vývoje (podle sovětského vzoru), jejího zaměření a zásad. Avšak tento proces nebyl zdaleka přímočarý, bezkonfliktní ani okamžitý. Právě naopak. Byl do značné míry ovlivňován specifickou situací v tomto druhu služby.

Nutno rovněž zdůraznit, že zdravotnická služba nestála v prvním období po Únoru 1948 v centru prvořadě pozornosti. Souviselo to mj. s celkovým poměrně příznivým hodnocením mezinárodní situace tehdejší doby a celkovým vývojem československé armády. Radikálně se však situace mění na počátku 50. let, především vlivem mezinárodní situace a současně s přechodem k zásadním organizačním změnám, tj. výstavby armády dle sovětského vzoru.

Ale i některé další okolnosti ovlivňovaly tento proces. K nim patřilo mj. i nedoceňování a přehlížení významu zdravotnické služby a zdravotnického zabezpečení ze strany velitelského sboru armády. „Vcelku možno říci, že se uplatňuje staré pravidlo, že dokud se nestřelí doopravdy, je zdravotnická služba přezírána, jakmile však jde do tuhého přichází zdravotnická služba teprve ke svému právu a uplatnění.“^{24/}

Rozhodujícím momentem, který nejen ovlivňoval, ale i do značné míry přímo limitoval celkovou situaci a vývoj vojenské zdravotnické služby však byla kádrová situace. Trval kritický nedostatek lékařů. Vojenská stipendia studujícím lékařství (1.800,- Kč měsíčně) situaci nemohla vyřešit, navíc se počítalo, že tyto kádry se objeví v armádě až po roce 1950. Zatím však pokračoval proces snižování počtu lékařů v podobě odchodu dalších kádrů do zálohy po odsloužení závazku, jev rozšířený již v předúnorovém období. Jako důvody malé přitažlivosti služby vojenského lékaře ve sledovaném období je možno vytipovat následující:

- nepoměr služebních příjmů
- nepoměr služebních povinností proti civilním lékařům v národním pojištění
- časté změny služebního působiště

- faktická nemožnost zavést si soukromou lékařskou praxi
- menší možnosti specializace v lékařských oborech

MNO vedeno snahou zamezit tomuto nebezpečnému snižování počtu vojenských lékařů (obdobný stav byl i v některých dalších druzích zbraní a služeb – např. spojovací inženýrů chybělo 74%, v technické zbrojní službě 51% a zeměpisné službě 62% pracovníků), sahá k mimořádným nezbytným opatřením. Jejich výsledkem bylo vydání zákona č. 85/1948 Sb., který s účinností od 30. dubna 1948 nepřipouštěl přeložení aktivních důstojníků mj. i zdravotnické služby, do zálohy. Toto opatření však radikálně celou situaci vojenské zdravotnické služby neřešilo, jenom zpomalilo ubývání personálu.

Okamžité východisko vzhledem ke zvýšení zájmu o aktivování nově promovaných lékařů bylo spatřováno ve zvýšení platů vojenských lékařů. K tomuto stanovisku se připojil i samotný Branný a bezpečnostní výbor Národního shromáždění při projednávání osnovy uvedeného zákona č. 85/1948 Sb., kdy se usnesl „zvláštní rezolucí požádat vládu republiky Československé a MNO, aby v zájmu specialistů v zákoně vyjmenovaných učinili všechna opatření k jejich existenčnímu zabezpečení, aby odpadl tak příkrý rozdíl mezi službou v armádě a civilním zaměstnáním.“ Konkrétním výsledkem pak bylo, že po dobu platnosti zmíněného zákona, tj. do konce roku 1952 byly uvedeným osobám přiznány mimořádné dočasné odměny, které „aspoň částečně vyrovnají příkré platové rozdíly a budou též odměnou za velkou vícepráci vojenských lékařů z povolání a jejich mimořádně zvýšené odpovědnosti za těžké situace vojenské zdravotnické služby, která potrvá ještě několik let.“^{25/}

Naznačený nedostatek lékařů se kriticky odrážel v praktické činnosti vojenské zdravotnické služby. Polovina všech posádek v armádě byla bez aktivních důstojníků zdravotnictva, v nemocnicích se projevoval nedostatek sekundárních lékařů. Navíc v souvislosti s poklesem počtu promovaných lékařů na lékařských fakultách (od roku 1947) vzrůstal nedostatek prezenčně sloužících lékařů. K překlenutí tohoto dalšího nepříznivého jevu byli na vojenská cvičení ve zvýšené míře povoláni záložní lékaři, často i lékařští specialisté (využito bylo paragrafu 39 branného zákona, který tato

dlouhodobá cvičení umožňoval). K zajištění základních úkolů vojenské zdravotnické služby byli získáváni i tzv. smluvní civilní lékaři.^{26/}

Na přelomu let 1949 – 1950 dosáhl nedostatek lékařských kádrů právě svého maxima a situace se stávala, jak shodně konstatují dobová hodnocení, neudržitelnou. Do potřebného počtu 348 lékařů – praktiků se nedostávalo plných 50% a do potřebného počtu 295 lékařů – specialistů 39%. Celkový nedostatek všech lékařů činil 45%, přičemž bylo počítáno pouze s minimální potřebou pro zajišťování nejnutnější mírové služby. Na jednotlivých velitelských stupních, nepočítaje v to potřebné specialisty (např. hygieniky, zubní lékaře aj.), byl nedostatek praktických lékařů následovní: pěchota 57%, dělostřelectvo 76%, tanková vojska 75%, letectvo včetně LVA 74%, výsadkové vojsko 60%, ženijní vojsko 74%, protiletadlové vojsko 83%, chemické vojsko 100%, spojovací vojsko 17%, MNO 13%, VO, LO, KVV a vyšší jednotky 2%, VVT 45%, týlové útvary a zařízení 56%. Je pak pochopitelné, jestliže je tento nedostatek označován náčelníkem zdravotnické služby za doslova zoufalý: „Jsou divize, u kterých je jenom jeden lékař z povolání a to náčelník zdravotnické služby dotyčné vyšší jednotky. U některých vyšších jednotek jsou lékaři polní služby neschopní... Zdravotnická služba u 76% útvarů je nyní teoreticky zabezpečována aspiranty zdravotnictva (většinou ve funkci hlavního lékaře). Jde o lékaře těsně po promoci, kteří nemají praktických medicínských znalostí. Jejich použití nejen že neodpovídá zákonu o povinném tříletém školení po promoci, ale nezabezpečuje také skutečný výkon zdravotnické služby, jak to vyžadují nové řády a požadavky na zabezpečení zdraví vojáků po stránce jak preventivní, tak léčebné.“^{27/}

dobová fotografie lékařského vyšetření

Kritická situace tehdy existovala především u bojových útvarů. Na její řešení bylo také nejvíce apelováno, neboť situace byla dále zhoršována blízkou perspektivou odchodu dalších lékařů, kteří jednak byli v poměrně vysokém fyzickém věku a kdy „30.12.1952 končí účinnost zákona č. 85/1948 Sb. a lze očekávat, že k tomuto dni budou podány ve značném počtu žádosti lékařů o přeložení do zálohy ... všichni, kdo byli aktivováni v letech 1945 a 1946 za částečnou náhradu studujících výloh, budou prosti reversálního závazku a mezi nimi to budou téměř všichni lékaři z 1. Čs. armádního sboru SSSR a z čs. zahraničních jednotek. K 1.1.1953 budou mít reversální závazek, a to převážně velmi krátkodobí, jen asi jedna čtvrtina nynějšího počtu lékařů.“^{28/}

Potřeba odborných lékařů včetně hygieniků pro MNO vyšší velitelství a zubních lékařů pro vojenské útvary činila v této době 295. V jednotlivých oborech se však nedostávalo: internistů 37%, chirurgů 50%, neurologů a psychiatrů 37%, zubních lékařů 19%, dermatologu a venerologů 13%, otorhinolaryngologů 28%, rentgenologů 22%, bakteriologů a sérologů 53%, gynekologů 50%, fyzikálních terapeutů 50%, lékařů stomatochirurgů 50%, leteckých fyziologů, patologů, hygieniků 50%, lékařů ZBP 15%, hygieniků, patologů, tělovýchovných lékařů, pracovních lékařů, statistiků 69%, lékařů pro zdravotnickou taktiku a službu v poli (stolice na vysokých školách) 100%.^{29/}

Složitá personální situace se odrážela i v intenzitě vědecké a odborné práce. To dokresluje i tato dobová charakteristika i přes své zúžené chápání dané oblasti: „vědecká práce jako vedlejší zaměstnání, která je předpokladem udržení a růstu odborné

úrovně, je vykonávána tohoto času zcela t.č. zcela ojediněle a výjimečně. Hlavním důvodem je nedostatek odborných kádrů, pracovní přetížení a nedostatek času.^{30/}

Napjatá situace v lékařských kádrech byla také zřejmě hlavním důvodem charakteristiky celkového stavu zdravotnické služby: „Zdravotnická služba prožívá svoji nejkritičtější a nejhorší dobu vůbec svého trvání. Tento rok (1950) však je rokem přechodu k lepšímu a houževnatá práce všech příslušníků jistě přispěje k tomu, že i toto nejhorší období projde bez větších poruch a komplikací.“^{31/}

Vzhledem k této celkové kádrové situaci a k nutnosti jejího řešení navrhuje vedení zdravotnické služby nejvyšším stranickým a armádním orgánům některá mimořádná a okamžitá opatření. Na tomto základě byla jednak vyhlášena politická náborová akce lékařských kádrů do armády, v první řadě lékařského dorostu. Závažným opatřením bylo dále povolávání lékařů na dlouhodobá mimořádná cvičení podle § 39 branného zákona. Například k 1.12.1950 mělo být takto povoláno 240 lékařů.^{32/}

Dalším opatřením, kterým se velení zdravotnické služby snažilo zmírnit kritický nedostatek kádrů, bylo rozhodnutí o umožnění další služby vojenským lékařům i po dosažení věkové hranice pro přeložení do výslužby. Do těchto snah spadaly i návrhy o vyrovnání platů vojenským lékařům vzhledem k lékařům civilním. V první řadě se měli preferovat útvaroví lékaři a lékaři působící v pohraničí. V dané situaci se jednalo především o urychlení jejich hodnostního postupu a zavedení systému dalších příplatků – např. tzv. „nebezpečenských“.

Kromě samotného zlepšení finančního zabezpečení vojenských lékařů sledovalo toto opatření další dva významné aspekty. Jednak se měl podnítit zájem o aktivování (nábor řízený Komunistickou stranou Československa), jednak to byl zásadní způsob řešení nelehkého problému – zrušení soukromých ordinací: „...budou-li tyto podmínky splněny, bude moci vojenská správa přikročit k žádoucímu opatření v zájmu služby a požadovat od vojenských lékařů, aby se věnovali vojenské službě bez časového omezení. To znamená, že vojenští lékaři nebudou smět vykonávat jako dosud lékařskou praxi pro národní pojištění ani v době mimoslužební. Toto opatření bude ovšem velmi nepopulární a bude aspoň v nejbližší době na úkor náboru nových vojenských lékařů ... V dnešní době máme a budeme mít takové nároky na naše vojenské lékaře, že jim

nemůžeme povolovat mimoarmádní praxi a tím méně soukromou praxi, která vlastně dnes již patří minulosti. To neznamená, že nemá být zájem o civilní zdravotnictví. Každý vojenský lékař musí být stále v živém kontaktu s civilním zdravotnictvím ve své funkci vojenské, musí sledovat vývoj našeho zdravotnictví, uplatňovat v něm branné požadavky i činně se organizační práce zúčastňovat. Jmenovitě v dnešní době právě prováděného sjednocování zdravotnictví.“

Zásadním perspektivním opatřením však bylo urychlení příprav k vybudování samostatného vysokého vojenského zdravotnického školství.

Významným předpokladem pro zintenzivnění této činnosti bylo vysílání skupiny vojenských lékařů vybraných na vedoucí místa v čele s gen. MUDr. Škvařilem, na dlouhodobé školení do Sovětského svazu, tehdejší leningradské Vojenské lékařské akademie. Poznatky takto získané sloužily k postupnému dopracování a vyjádření zásad nové linie vojenské zdravotnické služby.

Předzvěstí jejich jednoznačné formulace byl článek náčelníka zdravotnické služby generála MUDr. Škvařila „Vojenské zdravotnictvo v nových poměrech.“^{33/} Zde jsou kvalitativně nové úkoly zdravotnické služby odvozovány od základních rozkazů nového ministra národní obrany armádního generála JUDr. Alexeje Čepičky. Důraz byl kladen především na velkou roli zdravotnické služby při zajišťování řadového vojáka ve všech situacích jeho služby. V této souvislosti je vyzvednuta důležitost prevence „jako moderního a nového principu vojenského zdravotnictví, jehož plné rozvinutí umožňuje teprve socialistické zřízení státu a hluboká demokratizace armády.“ Důležitým úkolem, který tak vyvstával před zdravotnickou službou, byla zdravotnická výchova prováděná v souladu s politickým formováním vojáka a dále zaměření se na otázky hygieny a boje proti infekcím. Tak byl i formulován hlavní úkol pro všechny zdravotnické stupně.

Velmi závažným úkolem, který zvýraznil náčelník zdravotnické služby, byla potřeba „nového lékaře“ s odpovědným a všestranným vztahem k armádě, a zásadně odlišným postojem od předcházejícího pojetí i praxe: „Vzniká naléhavá potřeba nového lékaře, vzdělaného nejen odborně, ale především politicky..., které se dovede uplatnit ve své denní praxi, který nechápe nemoc jako izolovaný jev života, nýbrž především jako

produkt složitého procesu příčin a následků majících své kořeny v sociálním prostředí, v životě vojáka a jeho materiálních a zdravotnických podmínkách.“

Významný byl i další požadavek, a to výchova a výcvik všech příslušníků zdravotnické služby pro nové úkoly při neustálém osvojení si zkušeností Sovětské armády. S tím souvisel i akcent na vytváření nového, odpovědného poměru k práci a současně i nových forem práce celé zdravotnické služby. Tento úkol byl stavěn zejména před řídicí orgány zdravotnické služby na jednotlivých stupních: „ ...v nových poměrech není již možno zdravotnickou službu řídit od zeleného stolu, není ji možno odkorespondovat ať již v hlášení nebo rozkazy. Jen stálý styk s útvary a denním životem armády, proniknutí do všech detailů života prostého vojáka a důkladná znalost celé problematiky zdravotnické služby dá nutné podklady...“

S plněním těchto úkolů náčelník zdravotnické služby podmiňoval naplňování zásady, kterou vyjádřil náčelník zdravotnické služby Sovětské armády gen. plk. Smirnov při návštěvě delegace naší zdravotnické služby v Sovětském svazu v roce 1947: „Zdravotnická služba má takové postavení v armádě, jakého si svou prací vydobude.“^{34/} Závažné změny v mezinárodní situaci, narůstající hrozba světové války byly výrazným vlivem, který urychlil vyjádření i realizaci nové koncepce vývoje vojenské zdravotnické služby. Pod vlivem těchto skutečností stoupal rychleji i vliv a postavení zdravotnické služby v armádě i celé společnosti. Byla podtržena spjatost úkolů mírových s přímými přípravami na možnost válečného konfliktu: „Hlavní zdravotnická správa musí se stát ve spolupráce s Hlavním štábem vedoucím orgánem ve zdravotnické přípravě státu pro doby válečné. Musí tedy řešit nejen všechny problémy zdravotnického zabezpečení armády, ale dávat také zásadní direktivy zdravotní pro ostatní úseky státního života, pokud se týče přípravy státu pro dobu obrany a války.“^{35/}

V ucelené podobě, v níž se plně odrážely zásadní postuláty doktríny zdravotnické služby Sovětských ozbrojených sil, byly zásady nové koncepce zdravotnické služby ČSLA vyjádřeny v projevu náčelníka zdravotnické služby na celoarmádní poradě vojenských zdravotnických pracovníků, která se uskutečnila v listopadu roku 1951 v Praze (dobové citace jsou zařazeny záměrně, ilustrují duch této doby):

- 1) „vojenská zdravotnická služba musí být postavena na pevné základy vědecké ...marxismu-leninismu; dialektika, sebekritika a kritika, socialistické plánování, socialistické soutěžení a bolševický styl práce se musí stát základními metodami ve všech oborech její činnosti i materiálním zabezpečením;
- 2) objektem socialistického vojenského zdravotnictví se musí stát prostý voják – člověk, občan nového státu socialistického typu...vede jej všemi fázemi vojenského života, usiluje o zvýšení jeho zdraví za každou cenu, buduje celou mobilizační přípravu tak, aby každý voják na frontě v zázemí byl po všech stránkách plně zdravotnický zabezpečen;
- 3) voják není jen pasivním objektem zdravotnické služby ...musí být systematickou zdravotnickou propagandou, výchovou a osvětou získán pro aktivní spolupráci ve zdravotnických otázkách;
- 4) vojenská zdravotnická služba se musí dopracovat co největšího vlivu na celý život armády ...velitel je plně zodpovědný za zdraví a zdravotnický stav svých vojsk, musí všemožně podporovat práci zdravotnických pracovníků; zdravotničtí pracovníci u vědomí svých odpovědností sami si vyžadují denní spolupráce a podpory velitele;
- 5) zvýšená samostatnost i odpovědnost socialistické vojenské zdravotnické služby vyžaduje, aby lékař a každý zdravotnický pracovník dosáhl vedle svého odborného vzdělání i důkladného vojenského výcviku a vzdělání vojenskotaktického ...je třeba, aby zdravotničtí pracovníci rozuměli každé bojové situaci, musí ovládat práci štábní a umět sami rozkazy vydávat; důkladné všeobecné vojenské vzdělání i jednotná organizace zdravotnické služby jsou jedni z nejdůležitějších činitelů při zdravotnickém zabezpečení armády;
- 6) v socialistickém vojenském zdravotnictví hraje mimořádnou úlohu výchova nových kádrů a přeškolení a doškolení kádrů stávajících;
- 7) základem vojenského socialistického zdravotnictví je preventivní lékařství, a to nejen ve svých základních klasických disciplínách ...přechází i do oborů léčebných a vytváří tak základní směr socialistického zdravotnictví – léčebně profylaktických;

8) socialistické vojenské zdravotnictví je vždy v těsné spolupráci s civilním zdravotnictvím státu ...potřeba jednotného zdravotnického zabezpečení státu vyžaduje úzkou spolupráci při řešení všech zásadních otázek mírových i mobilizačních;

9) polní příprava a mobilizační zajištění státu po stránce zdravotnické patří k nejtěžším a nejzodpovědnějším úkolům vojenského zdravotnictví, a proto v této přípravě musí být těžiště veškeré práce socialistického vojenského zdravotnictví;

10) zdravotničtí pracovníci nejsou jen pasivními přihlížiteli a léčiteli zdravotnických poruch; jsou organizátory celého zdravotnického zabezpečení jim podřízených útvarů ... socialistický vojenský lékař je nejen lékař, ale organizátor, učitel a vychovatel a především bojovník za zdraví podřízených jednotek.^{36/}

V návaznosti na vyjádření uvedených zásad byly řešeny hlavní problémy a nadcházející úkoly odborné činnosti vojenské zdravotnické služby.

Naplňování preventivní složky vojenské zdravotnické služby bylo tehdy spatřováno v rozvíjení následujících oborů: obecná a speciální epidemiologie, epidemiologie sociálních chorob, obecná a speciální hygiena, vojenské a pracovní lékařství, vojenské tělovýchovné lékařství, vojenská zdravotnická statistika, laboratorní a patologická služba, transfusní služba, zdravotní ZBP, zdravotnická osvěta, publikační činnost.

Zásada prevence však nepředstavovala jen rozvoj uvedených speciálních oborů. Bylo nutné zakotvit ji v každodenní činnosti příslušníků zdravotnické služby, ale i celé ČSLA. A právě v této souvislosti existovala řada problémů: „Hygienická kontrola a hygienický dohled je málo účinný, lékaři berou závady na vědomí, ale málo nebo nic nepodnikají pro jejich odstranění, jsou málo energičtí a vytrvalí a nechají se snadno odradit. Často jsou spíše pasivními diváky, než aktivními spolupracovníky na úpravě životního prostředí v rámci svých možností.“^{37/} Obdobně byl kritizován stav v podceňování zdravotních statistik, v provádění protiepidemických opatření, apod..

Příčiny neuspokojivého stavu však byly spatřovány také v celkovém malém zájmu lékařů na specializační zaměření své činnosti právě v preventivních oborech zdravotnictví. Pokrok v tomto směru byl očekáván od vzniku samostatného vojenského vysokého zdravotnického školství (VLA): „Je třeba ale propagandy, aby hlavně mladší

lékaři si volili některé z preventivních oborů. Je třeba našim mladým lékařům řádně věc vysvětlit, že prevence má v naší armádě i v našem státě velikou budoucnost.“

Současně však byla odhalena další rovina daného problému: „...bude třeba ještě velké práce, přímo velkých bojů, než se nám podaří prosadit zásady preventivní do celé organizace i celého života armády. Zde narážíme na velké nepochopení značné části našich velitelů, kteří jsou za zdravotnickou a hygienickou situaci útvarů zodpovědění.“^{38/}

Příčiny tohoto stavu byly shledávány jednak v povrchním zdravotnickém povědomí velitelských orgánů, současně však v malé spolupráci velitelů a částečně politických pracovníků na jedné straně (přehlížení a zlehčování těchto problému) s lékaři na straně druhé. Situace se pak vyhrcovala v případech, že ani samotní lékaři nevěnovali těmto otázkám náležitou pozornost.

Východisko z tohoto stavu bylo spatřováno v prvé řadě v rozvoji výchovné práce v armádě a současně i v obsahovém zkvalitnění zdravotně osvětové činnosti prováděné samotnými zdravotnickými pracovníky. „Je někdy trapné, jak schématicky a paušálně se provádí u útvarů, omezujíc se často stále jen na tuberkulózu a pohlavní nemoci, jakoby nebylo jiných zdravotnických problémů a otázek, před kterými stojí naše útvary.“^{39/}

Před příslušníky vojenské zdravotnické služby byl tak postaven další významný úkol, a to zapojit se především do práce organizací Československého červeného kříže a Svazu pro spolupráci s armádou. Také realizace tohoto požadavku, stejně jako všech předchozích, byla charakterizována jako důležitý úkol perspektivního rozvoje a výstavby vojenské zdravotnické služby. Jejich splněním se podmiňoval vytyčený hlavní cíl vojenské zdravotnické služby – přiblížit se ve své činnosti vzoru zdravotnické služby Sovětské armády.

Komplex zásad a úkolů nové koncepce vývoje vojenské zdravotnické služby, jako výsledek první celoarmádní porady jejich příslušníků v listopadu 1951, vymezoval základní směry činnosti této služby v souvislosti s probíhajícím procesem reorganizace urychlené výstavby armády. Vymezil široké spektrum organizačních, odborných, výchovných i kádrových úkolů vojenské zdravotnické služby.

V souvislosti s touto poradou a s jejími výsledky, lze hovořit o skutečném mezníku ve vývoji vojenské zdravotnické služby, o vyjádření základních a dlouhodobých postulátů charakteru činnosti výstavby a vývoje této významné složky celé armády.

Výsledky první celoarmádní rady příslušníků vojenské zdravotnické služby byly v podzimních měsících roku 1951 umocněny skutečností, že začala realizace prvořadého úkolu nové koncepce vývoje vojenské zdravotnické služby – existence samostatného vojenského vysokého zdravotnického školství v podobě Vojenské lékařské akademie.

Nově koncipované akademii byla hned od počátku přisouzena úloha školícího centra celé zdravotnické služby. O tom svědčil i předpokládaný rozsah výchovné činnosti. Akademie měla školit ročně průměrně 60 lékařů, tj. v pěti ročnících studia soustřeďovat nejméně 300 mediků, dát postgraduální školení průměrně 50 lékařům ročně, školit ročně průměrně 20 specialistů a 5 lékařů pro službu u vyšších velitelství. Zároveň se předpokládalo školit ročně asi 300 zdravotníků a 400 – 450 lékařů a lékárníků základní služby v ŠDZ zdravotnictva. Tento způsob měl trvat pět až šest let a potom měl být vystřídán, podle vzoru SSSR, systémem, kdy lékaři a lékárníci vykonávají základní službu z části během studia. Spolu s tím se mělo ročně školit i 100 ošetřovatelek a 30 laborantů. Celkově to znamenalo školit ročně pro účely vojenské zdravotnické služby 900 – 1.000 osob, později zhruba 500 osob ročně.^{40/}

Předpokládalo se rovněž, že akademie se stane centrem zdravotnického vědeckého výzkumu v armádě.

Vzhledem k předpokladu realizace těchto náročných úkolů vzešel současně návrh na převzetí jedné ze sedmi existujících československých lékařských fakult, jejich teoretické a klinické části, pod vojenskou správu. Zainteresané orgány se nakonec rozhodly pro Hradec Králové, který převážně většině posuzovaných hledisek plně vyhovoval. Ke kladům zdejší lékařské fakulty patřilo zejména její pokrokové zaměření, což platilo i o charakteristice většiny učitelského sboru. S tím souvisel i příznivý rozvoj vědecké a pedagogické činnosti a poměrně dobré materiální vybavení jak teoretických ústavů, tak i klinické části. Pro umístění školy v Hradci Králové bylo také výhodné, že

v Jaroměři tehdy existovalo výcvikové středisko zdravotnické služby, které, jak bylo plánováno, by mohlo sloužit jako stálý zdravotnický tábor pro potřeby výukového procesu.^{41/}

Oficiálně bylo zřízení VLA zakotveno v příslušném rozkaze ministra národní obrany ze dne 15. srpna 1951. Po velmi krátké etapě přípravných prací, v níž probíhalo faktické převzetí teoretických ústavů a klinické nemocnice lékařské fakulty a kdy se řešily nelehké otázky základní organizační přestavby školy vzhledem k potřebám akademie, nastává 26. říjen 1951 jako den, který také symbolizuje základní mezník ve vývoji našeho vojenského zdravotnického školství. Byla slavnostně otevřena VLA v Hradci Králové.

Jejímu vzniku a činnosti byl přikládán zásadní význam: „Úkol této vysoké vojenské školy je dvojitý: předně, aby se stala vychovatelkou vyspělých pracovníků vojenské zdravotnické služby a dále významnou vědeckou základnou a vědeckým střediskem naší vojenské zdravotnické služby.“^{42/}

Vojenská lékařská akademie JEP Hradec Králové

Nejsložitější a nejodpovědnější problémy před vojenskou zdravotnickou službou stavěla nová realita vývoje vojenství – zbraně hromadného ničení: „Dosud jsme si ani plně neosvojili ani nezažili zkušenosti a poznatky zdravotnické služby sovětské armády z Velké vlastenecké války... A i když tyto poznatky a zkušenosti tvoří pevný a trvalý základ pro naši zdravotnickou službu, stojíme již před dalšími, složitými otázkami, vyvolanými konkrétní možností použití atomových, bakteriologických a chemických zbraní nepřítelem, zvláštnostmi bojové činnosti vojsk, vyvolanými touto možností

a před nevyřešenými otázkami, jak ovlivní organizaci a taktiku naší služby nové poznatky lékařské vědy, zejména antibiotika.“^{43/}

Pozornost zdravotnické služby, v první řadě VLA, byla tak orientována na rozvoj vědeckého výzkumu, který by jednak tyto problémy sledoval soustavně (dlouhodobě), jednak za přispění terénních zdravotnických zařízení přinesl urychlené poznatky a návrhy. Bezprostřední potřeba byla spatřována v řešení těchto komplexů problémů:

1. Vypracování a zavedení jednotlivých léčebných postupů u nejčastěji se vyskytujících poranění a onemocnění v soudobé možné válce (jednotná zdravotnická doktrína). Tímto úkolem byla pověřena komise složená z civilních a vojenských odborníků (vedl ji prof. MUDr. Jan Bedrna – VLA). Výsledkem její práce mělo být: sestavení směrnice (vademekum) pro potřebu vojenských lékařů a lékařů civilní obrany, zabezpečující plynulost třídění, odpovídající úroveň poskytované pomoci a ošetřování; sestavení norem zdravotnického materiálu, krve, laboratorních potřeb pro polní vojensko zdravotnickou službu i pro potřebu civilní obrany; stanovení jednotlivých zásad pro léčení raněných a nemocných za aktivní obrany státu – jednotné léčebné doktríny.

2. Příprava vojenské zdravotnické služby pro činnost v podmínkách použití zbraní hromadného ničení. Vyžadovalo to, vedle vyřešení řady odborných otázek, zpracovat i souhrn změn v organizaci polních zdravotnických útvarů a zařízení v taktice služby.

3. Vypracování plánů protiepidemické zabezpečení armády v míru i za války.

Uvedené zaměření vědeckovýzkumné práce si vyžadoval užší přimknutí nižších organizačních stupňů služby k vojenským nemocnicím a VLA.^{44/}

5. Příčiny, podmínky vzniku a počáteční období existence oborů vojenská radiobiologie a toxikologie

5.1 Vznik a rozvoj vojenské radiobiologie

Zatímco rentgenová diagnostika a následně radioterapie se staly postupně samostatnými obory medicíny již v prvních desetiletích 20. století, soustředil se v jaderné fyzice vědeckotechnický výzkum na vývoj a konstrukci atomových zbraní, dovršený výbuchy jaderných zbraní v japonských městech Hirošimě a Nagasaki v srpnu 1945. USA se staly první jadernou velmocí. Zájmy vítězných států protihitlerovské koalice se brzy rozešly. V projevu W. Churchilla 15.3.1946 v americkém Fultonu za přítomnosti amerického prezidenta H. Trumana byly formulovány principy politiky a obrany svobody proti sovětskému bolševismu v období, později nazývaném studenou válkou, která ovlivnila osudy národů především Evropy na dalších 40 let. Časová osa je neúprosná. 4. dubna 1949 vzniká ve Washingtonu Severoatlantický obranný pakt z deseti západoevropských zemí, USA a Kanady, k němuž se v r. 1952 připojilo Řecko a Turecko a v roce 1955 NSR. Mezitím 23. září 1949 byla v tehdejší SSSR vyzkoušena první jaderná zbraň a začal závod mezi velmocemi o nejmodernější vyzbrojení. Po přijetí NSR do NATO vzniklo v květnu 1955 vojenské společenství socialistických zemí – Varšavská smlouva. Tyto dominantní faktory světové politiky a další začleňování Velké Británie (1957), Francie (1960) a Číny (1964) do jaderného klubu vlastníků jaderných zbraní byly logickým podnětem k celosvětovému rozvoji jaderné fyziky, jaderné chemie a radiobiologie.^{45/}

Jako samostatný vědní obor se radiobiologie začíná formovat začátkem čtyřicátých let a prudce se rozvíjí po druhé světové válce. Rozvoj radiobiologie byl od samého začátku urychlován využitím i případným zneužitím zdrojů ionizujícího záření ve vědě a technice. Základy radiobiologické ochrany, pod jejímž vlivem se od začátku padesátých let formuje radiační medicína a biofyzika, navazují na pravé zkušenosti lékařů s místním radiačním poškozením při práci s diagnostickým rentgenovými přístroji (1896), s rentgenovou terapií (1899), s pozdními následky

ozáření – rakovinou kůže (1902) a plic (1914), na zkušenosti z pokusné radiační imunologie (1908), z radiové terapie (1921) a radiační genetiky (1928).^{46/}

Česká přírodovědecká základna byla na nezbytný rozvoj relativně dobře připravena zásluhou zájmu fyziků o jáchymovský smolinec a obecně o ionizující záření. Mezi zasvěcené fyziky patřili především František Běhounek (1898-1973), žák Marie Curie-Sklodowské v Paříži v letech 1920-1922, který již v roce 1924 studoval v Jáchymově otázky ochrany pracovníků s ionizujícím zářením a později pracoval v Ústavu jaderného výzkumu ČSAV a Vilém Santholzer (1903-1972). Žák Otto Hahna a Lise Meitnerové v Berlíně v letech 1925-1926 ukončil svá studia na UK doktorátem přírodních věd a od 1. října 1926 pracuje jako asistent Fyzikálního ústavu VUT v Brně a přednáší fyziku pro mediky. V roce 1928 nastoupil do Státního radiologického ústavu, kde pod vedením F. Běhouneka studoval příčiny tzv. jáchymovské nemoci horníků. Po 2. světové válce krátce působil na Ministerstvu zdravotnictví, v r. 1950 přechází na katedru lékařské fyziky LF UK v Hradci Králové. V letech 1951-1958 v hodnosti plukovníka vedl tuto katedru na Vojenské lékařské akademii Jana Evangelisty Purkyně. Věnoval se monitorování radioaktivity v ovzduší v údobí jaderných pokusů USA a SSSR. Vedoucím Ústavu lékařské fyziky na LF UK v Hradci Králové byl až do roku 1972.^{47/}

Vojenská radiobiologie vyrůstá z tradic československé radiační biofyziky, která má u nás dobré jméno díky prof. MUDr., RNDr. Ferdinandu Herčíkovi, DrSc., zakladateli Biofyzikálního ústavu Československé akademie věd (ČSAV) v Brně (1955). Následky atomových výbuchů v Japonsku a radioaktivního spadu na Marshallových ostrovech (1954) byly podrobně vyhodnocovány na mezinárodní konferenci v Tokiu (1955). Naší lékařské veřejnosti jsou předány K. Holubcem v knize „Hirošima, Bikini“ (1957).

*prof. MUDr., RNDr. Ferdinand Herčík, DrSc. - biolog, biofyzik, zakladatel
čs. radiobiologie, zakladatel a první ředitel Biofyzikálního ústavu ČSAV v Brně*

Znepokojivý vývoj mezinárodní situace a realita Studené války byly impulsem k tomu, aby bylo v rámci Československé lidové armády (ČSLA) založeno radiobiologické oddělení při zdravotním odboru Vojenského technického ústavu (VTÚ) v Praze. Vedením tohoto oddělení je pověřen plk. MUDr. Josef Šveda.^{48/} Po založení Vojenské lékařské akademie (VLA) přechází v roce 1951 na oddělení radiologické ochrany, s výzkumným zaměřením při katedře radiologické ochrany s diagnostickým a terapeutickým oddělením, vedeným plk. prof. MUDr. Janem Bašteckým, DrSc.. Zde začíná pracovat první generace vojenských radiobiologů (plk. MUDr. Josef Šveda, MUDr. Antonín Šmíd, CSc., MUDr. František Morávek, CSc., doc. MUDr. Vojtěch Vondráček, CSc., tehdejší sekretář Biofyzikální společnosti při Československé lékařské společnosti prof. MUDr. Vlastimil Slouka, CSc. a MUDr. Jan Záchvěj).^{49/} Pro potřeby ministerstva zdravotnictví, pro využití ionizujícího záření a radioizotopů v nejrůznějších lékařských oborech i studium základních otázek radiobiologie se kromě VLA v Hradci Králové profilovala v roce 1956 katedra a ústav biofyziky a nukleární medicíny (KÚBNM) fakulty všeobecného lékařství (nyní 1. LF) Univerzity Karlovy v Praze, kterou vedl prof. MUDr. Zdeněk Dienstbier, DrSc. Poněvadž Z. Dienstbier dokázal spojit badatelský radiobiologický výzkum s klinickou praxí a s potřebou své doby i podle požadavků vojenské radiobiologie, podařilo se mu v šedesátých letech minulého století vybudovat ústav s náročným a rozsáhlým vědeckovýzkumným

programem. Dvě funkční období byl Z. Dienstbier v čele Evropské radiobiologické společnosti. Společně s prof. MUDr. Vlastimilem Sloukou, CSc. vybudovali tradici karlovarských symposií v nukleární medicíně. V roce 1956 založil Společnost nukleární medicíny a radiační hygieny ČLS JEP se třemi sekce (pro nukleární medicínu, radiační hygienu a radiobiologii). Řadu let byl předsedou výboru této společnosti.^{50/}

Oproti fakultě všeobecného lékařství v Praze se radiobiologické zaměření na VLA promítlo i do výzkumu farmakologie a biochemie a bylo posíleno tím, že v Hradci Králové byla uspořádána 2. radiobiologická konference (1957). V září téhož roku je katedra přejmenována na katedru radiologie a radiologické ochrany a o rok později se zřízením Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně (VLVDÚ - JEP) je pracoviště přičleněno jako radiologické oddělení ke katedře válečné interny s radiobiologií a vojenským tělovýchovným lékařstvím. Oddělení je posíleno dalšími novými pracovníky (prof. MUDr. Milan Dostál, CSc., Ing. Josef Knajfl, CSc., plk. prof. MUDr. Josef Mráz, CSc., Ing. Otakar Neruda a Ludvík Tkadleček). Pracovníci oddělení přednášejí na celostátní konferenci „O účincích ionizujícího záření na organismus a o ochraně před zářením“, pořádané komisí pro jadernou techniku Slovenské vědeckotechnické společnosti (1959). V tomto údobí hradečtí radiobiologové představují 12,8% členů biofyzikální sekce Československé lékařské společnosti.

Začátkem 60.let získává radiologické pracoviště již řadu zkušeností z výchovně vzdělávací činnosti i z řešení dílčích úkolů zvláštní části státního plánu výzkumu. Staví se nová budova radioizotopové laboratoře projektované v roce 1957 architektem Steinbacherem. Za její pracovní koncepci a vnitřní vybavení se zasloužil především prof. MUDr. Vlastimil Slouka, CSc., jenž se stává prvním náčelníkem radioizotopové laboratoře (RIL). Částečný provoz RIL je zahájen začátkem roku 1962. V tomto roce je funkce náčelníka radiobiologického oddělení svěřena plk. prof. MUDr. Josefu Mrázovi, CSc., jenž se v průběhu dalších dvou let habilituje a stává se tak prvním docentem vojenské radiobiologie.^{51/}

Koncem roku 1962 obhajují doc. MUDr. Vojtěch Vondráček, CSc. a MUDr. Antonín Šmíd, CSc. první závěrečnou zprávu výzkumu „Přípustné dávky pro členy

průzkumných vyprošťovacích a odmořovacích družstev.“ Oba autoři vycházejí z vlastních pokusů na malých i velkých laboratorních zvířatech a jako první získávají zkušenosti s pokusy na psech a opicích. Část pracovníků oddělení vystupuje se svými referáty na sympoziu o změně reaktivity ozářeného organismu, uspořádaném v Hradci Králové katedrou farmakologie lékařské fakulty University Karlovy (1962).

Pod vedením plk. prof. MUDr. Josefa Mráze, CSc. se pracoviště osamostatnilo a na jeho základě vznikla 1.9.1963 nová katedra VLVDÚ – katedra radiobiologie (KRAD). Katedra řeší dílčí vědecké úkoly zvláštní části státního plánu výzkumu. Do konce roku 1965 je posílána dalšími pracovníky. Těmi jsou I. Vodička, RNDr. Jan Šimša, CSc., plk. doc. MUDr. Pavel Petýrek, CSc., J. Hradil a plk. prof. MUDr. Pavel Kuna, DrSc., který se jako studentská vědecká síla svými pracemi umístil na prvním místě při vědecké konferenci posluchačů lékařské fakulty v roce 1962 a 1963.

Vědeckovýzkumnou prací získává katedra dobré jméno v Čs. radiobiologické společnosti. V roce 1967 se prof. MUDr. Vlastimil Slouka CSc., stává docentem biofyziky a o rok později prof. MUDr. Josef Mráz, CSc. prvním profesorem radiobiologie.

Za přípravu aktivovaného síranu barnatého (ASB) a jeho uvedení do praxe dostávají v roce 1967 Ing. Josef Knajfl, CSc. a MUDr. Antonín Šmíd, CSc. státní vyznamenání. V témže roce většina pracovníků katedry vystupuje na 5. každoročním setkání Evropské radiobiologické společnosti, pořádaném v Bedřichově, zúčastňuje se československo-jugoslávského symposia (1968), organizovaného v Praze pod záštitou Ústavu jaderného výzkumu (ČSKAE). Počínaje rokem 1968 jsou každoročně pořádány celostátní radiobiologické konference, na nichž pracovníci katedry pravidelně vystupují.

V roce 1970 je pracoviště pověřeno uspořádáním 3. celostátní radiobiologické konference v Seči a podílí se na československo-francouzském jednání radiobiologů v Praze. Prof. MUDr. Josef Mráz, CSc. přebírá funkci sekretáře Řídící pracovní skupiny Z 10. Do konce roku 1970 na pracoviště přicházejí doc. Ing. Jan Severa, CSc. (1967) a doc. MUDr. Václav Svoboda, CSc. (1968).^{52/}

Od počátku 70. let přibývají katedře další náročné úkoly. Současně však dochází k jejímu kádrovému oslabení. Na jiná pracoviště přecházejí nejzkušenější pracovníci,

a to prof. MUDr. Vlastimil Slouka, CSc. (od 1.1.1971), MUDr. Antonín Šmíd, CSc. (1.5.1973) a I. Vodička (od 1.5.1975) a v zápětí za ním i J. Hradil. Na náčelníka katedry od začátku roku 1973 doléhá jeho závažné onemocnění.

Odborné připravenosti pracovníků KRAD začínají využívat další Řídící pracovní skupiny (U 12, U 64, Z 5, 12, 13 a 25). Také z mimoresortních pracovišť vycházejí nabídky k náročné spolupráci. V roce 1972 je uzavřena hospodářská smlouva s atomovou elektrárnou v Jaslovských Bohunicích, na jejímž základě pracovníci KRAD a KVVV vypracovali koncepci zdravotnického zabezpečení radiačních nehod, pokyny k poskytování předlékařské až specializované lékařské pomoci ozářeným a kontaminovaným osobám a řešili praktické problémy dezaktivace radioaktivně zamořených provozních zařízení a odpadových vod jaderných elektráren.

Náčelník KRAD plk. prof. MUDr. Josef Mráz, CSc. se významnou měrou podílel na koncepci výzkumu, koordinovaného v rámci zdravotnických služeb armád států tehdejšího koaličního seskupení - Varšavské smlouvy. Z pověření tehdejšího náčelníka Zdravotnické služby ČSLA pracoviště organizuje a zabezpečuje v roce 1973 mezinárodní sympozium o problematice vnitřní kontaminace radioaktivními látkami, pořádané v Bedřichově. Významným podílem přispívají pracovníci katedry při organizačním zajištění a odborném zaměření 1. radiobiologické konference tehdejších socialistických zemí, konané v říjnu 1974 v Bedřichově. Zvýšené nároky na příslušníky pracoviště se projeví odlivem pomocných vědeckých sil z řad vojenských posluchačů, jichž na katedře pracovalo nejvíce (11) v letech 1970 až 1971.^{53/}

Spolu s tím, jak původně experimentální pracoviště bylo stále více pověřováno praktičtěji pojímanými úkoly, musela se katedra vnitřně vyrovnat s novým pojetím rizika ozáření, které do popředí zájmu staví zevní ozáření ve smíšeném n-gama poli, zatímco vnitřní kontaminaci produkty jaderných výbuchů zatlačuje do pozadí. Napomohlo k tomu i náročné zpracování dvoudílné prozatímní učebnice Vojenská radiobiologie (1975), zavádění jaderných zbraní velmi malé ráže do výzbroje a zprávy o přípravě neutronových zbraní.

V údobí, kdy dozrává rozdělení práce mezi radiobiologickými pracovišti, v údobí, kdy brněnští biofyzikové se stále více soustřeďují na základní výzkum záření na molekulové a buněčné úrovni, v údobí, kdy na resortních pracovištích ministerstev zdravotnictví převládá orientace buď na nukleární medicínu, nebo na radiační hygienu, v tomto údobí se stále více prosazuje oprávněný požadavek, aby naše radiobiologická pracoviště úžeji a praktičtěji řešilo všechny potřebné problémy zdravotnické ochrany před účinky ionizujícího záření.^{54/}

Od roku 1970 přebírá plk. prof. MUDr. Josef Mráz, CSc. funkci sekretáře ŘPS Z 10 a stává se tak nejbližším spolupracovníkem jejího předsedy prof. MUDr. Zdeňka Dienstbiera, DrSc.. Dále se prohlubuje plodná součinnost civilní a vojenské vědecké základny, napomáhající odbornému růstu vědeckých pracovníků. Na vrcholu svých schopností a zkušeností náčelník katedry plk. prof. MUDr. Josef Mráz, CSc. podléhá dne 6. srpna 1975 zákeřnému onemocnění a jeho funkci až do roku 1985 přejímá prof. MUDr. Milan Dostál, CSc.. Zástupcem náčelníka katedry se stává plk. prof. MUDr. Pavel Kuna, DrSc., který v letech 1986 – 1987 krátce katedru vede a následně je jmenován náčelníkem-rektorem VLVDÚ JEP. Ve funkcích náčelníků skupin pracují doc. MUDr. Vojtěch Vondráček, CSc. a doc. MUDr. Pavel Petýrek, CSc..

prof. MUDr. Kuna Pavel, DrSc.

Koncem roku 1975 jsou vytvářeny podmínky k tomu, aby se KRAD stala řídicím a koordinačním pracovištěm vzhledem k potřebám zdravotnické služby.

Rovněž došlo k užší vzájemné spolupráci s pracovišti i řídicími orgány Československá akademie věd a Slovenské akademie věd na bázi rady státního programu základního výzkumu a některých dalších rad stěžejních směrů. Rozvoj spolupráce s ÚJV ČSKAE a s ÚJF ČSAV v Řeži položila základy pro ozařování neutronovými zdroji. (Ústav jaderné fyziky (ÚJF) v Řeži formálně vznikl vládním nařízením 10. června 1955. Jeho náplní nebyla jen jaderná fyzika, ale i jaderná chemie, jaderná energetika, jaderná dozimetrie, výroba a aplikace radioizotopů. Ústav byl proto rozdělen na čtyři vědecké úseky, z nichž úsek jaderné fyziky vedený L. Trlifajem se stal 1. 1. 1972 základem pro vznik Ústavu jaderné fyziky ČSAV. Původní ÚJF z r. 1955 alespoň v jaderné fyzice navazoval na Laboratoř pro nukleární fyziku, jejímž prvním vedoucím byl prof. V. Petržílka, ředitelem nového ústavu byl prof. Č. Šimáně. Ústav zřídil Vládní výbor pro atomovou energii a po roce 1956 byl začleněn do ČSAV a tam zůstal až do 1.1.1972, i když mezitím změnil název. Tehdy se ústav rozdělil na dva: Ústav jaderného výzkumu ČSKAE a Ústav jaderné fyziky ČSAV.) Na základě této spolupráce získalo pracoviště KRAD značné zkušenosti s organizováním týmových pokusů na velkých laboratorních zvířatech, především na psech, které byly prováděny za početné tvůrčí účasti i mimoresortních pracovníků.

Počátek 80. let se lišil od dřívějších údobí tím, že díky čs. dozimetristům, v první řadě Ing. Nerudovi, začíná údobí ověřování účinků v n-gama poli tepelné kolony atomového reaktoru v Řeži.

Rozvoj experimentální práce nebyl myslitelný bez iniciativní a aktivní spoluúčasti všech tehdejších pracovníků. Nelze pominout středoškolské pracovníky, kteří po řadu let věrně a obětavě plnili mnohdy nepříjemné úkoly a bez jejichž tvůrčí součinnosti by nebylo dosaženo tehdejších úspěchů.

Po 25 letech od založení Československé společnosti nukleární medicíny a radiační hygieny byla na jejím prvním sjezdu v Praze po zásluze oceněna celoživotní práce těchto pracovníků (1981), kteří přispěli k rozvoji této vědní oblasti. Na návrh Společnosti nukleární medicíny a radiační hygieny udělilo předsednictvo Československé lékařské společnosti svoji cenu za rok 1981 prof. MUDr. Pavlu Kunovi, DrSc. za soubor prací s radioprotektivní tematikou.

V 80. letech katedra pokračovala v užší spolupráci s dalšími pracovišti. V rámci školy s Katedrou organizace vojenského zdravotnictví, Laboratoří lékařské kybernetiky a Vojenským lékařským informačním střediskem. Mimo školu s ČSAV. Doc. Ing. Jan Severa, CSc. v letech 1979 až 1982 získal tři autorská osvědčení vynálezů, řešících zvýšení dekontaminační účinnosti mýdla a dekontaminačních postupů při mytí tkanin. Publikační produkce příslušníků pracoviště v letech 1965 – 1982 vycházela v podstatě z výsledků výzkumu, které byly obhájeny na řádných oponentních řízeních formou výzkumných zpráv. Po celou dobu existence pracoviště pokrývá řešená problematika aktuální problémy chemické radioprotekce, patogenezy a léčby akutní nemoci z ozáření, zvláštnosti biologických účinků radiačního poškození při vnitřní kontaminaci radionuklidy a jeho vztah k zevnímu subletálnímu ozáření, profylaxi a léčbu vnitřní kontaminace, dozimetrickou problematiku směsných n-gama polí a zvláštnosti biologického účinku neutronů, radiometrickou expertizu potravin a vody a problematiku zdravotnické ochrany před účinky ionizujícího záření. Za toto období to představuje celkem 534 časopisových publikací a 22 učebních textů a monografií.^{55/}

5.2 Vznik a rozvoj vojenské toxikologie

Vojenská toxikologie a zdravotnicko-protichemická ochrana (ZPCHO) se zformovaly jako samostatný vědní obor na začátku padesátých let současně se vznikem bývalé Vojenské lékařské akademie (VLA) v Hradci Králové. Ve svých prvopočátcích byl obor reprezentován pouze třemi specialisty, kteří absolvovali tříletý kurs uvedeného zaměření ve Vojenské lékařské akademii (VMA) v Leningradě. V předchozím období byla potřeba ČSLA na úseku toxikologie a ZPCHO zčásti pokryta zdravotnickým odborem na Vojenském technickém ústavu (VTÚ), který zabezpečoval, i když jen v omezeném rozsahu, výuku problematiky zbraní hromadného ničení ve všech tehdejších aplikačních kursech. Kromě výuky zabezpečoval i rozsáhlou expertizní činnost pro potřeby chemického vojska, ale především sledovatelskou a rozborovou činnost u těch výzkumných a vývojových úkolů, které byly zadávány přímo podnikům, majícím na starosti zásobování armády.

Lékařský obor na bývalém VTÚ byl později reorganizován, ale toxikologická skupina, jež byla podřízena chemickému vojsku, zůstala ještě po dlouhou dobu zachována, přestože v té době již existovala samostatná katedra vojenské toxikologie na VLA. Vzhledem k tomu, že vedoucí představitelé katedry se nemohli opírat o vlastní zkušenosti, byla pro počáteční období činnosti zcela převzata sovětská koncepce oboru se zaměřením na oblast preventivní, léčebnou a organizační, které podle tehdejších představ měly být realizovány jednak způsobem experimentálně teoretickým, jednak také klinicky a kromě toho i prakticky přímo u vojsk specialisty zdravotnické služby. Takto pojatá koncepce se však zcela neprosadila, doznala v dalším vývoji značných změn ve smyslu zúžení, což dokládá např. fakt, že z obsahu učiva byla jako nadbytečná vypuštěna toxikologie vojensky důležitých škodlivin jiné povahy než omamné látky (OL), stejně jako terapeutická část, která byla předána vojenským internistům, případně jiným klinickým oborům.^{56/}

Organizační, pracovní lékařské, hygienické a soudně lékařské aspekty byly považovány za organickou součást funkčních povinností zdravotnické služby jak v době míru, tak i za války. Za těchto okolností byla specializace v oboru vojenská toxikologie omezena

na nepřilíš početnou skupinu radiotoxiterapeutů a toxikologů vojenského terénu. Druhou skupinu tvořili v té době výlučně vědeckovýzkumní pracovníci odborné katedry, kteří zabezpečovali nejen podstatnou část vojenskovýzkumné práce katedry, ale v plném rozsahu i výchovně vzdělávací práci.

Vlastní výchovně vzdělávací proces se uskutečňoval v několika směrech: ve vojenskoodborné přípravě posluchačů všeobecného, farmaceutického a stomatologického směru, v kursech radiotoxiterapeutů (záložních důstojníků i příslušníků civilní obrany), ve zdokonalovacím školení pro funkcionáře nejrůznějšího odborného zaměření, v instrukčně metodických zaměstnáních a v doškolovacích kursech. V Metodických směrnicích pro výuku vojenské toxikologie byly zformulovány hlavní výchovně vzdělávací cíle předmětu, zabezpečení procesuální stránky výchovně vzdělávacího procesu a některé další otázky a problémy včetně požadavků na osobnost učitele. V těchto směrnicích se zdůrazňovalo, že vzhledem k interdisciplinárnímu a nadstavbovému charakteru oboru leží těžiště vlastní pedagogické činnosti v postgraduální přípravě aktivních i záložních důstojníků zdravotnické služby, takže jen menší část je věnována vlastní vysokoškolské přípravě vojenských posluchačů.

Hlavním zdrojem pro modernizaci učiva, o kterou katedra trvale usilovala, jsou nově získané poznatky z experimentální produkce katedry, doplňované dostupnými údaji ze světa. Tyto poznatky byly integrovány se starou učební látkou do rozvrhu jednotlivých školících akcí, profilovaných podle konkrétních požadavků a potřeb, jak je detailně uvedeno ve zmíněných směrnicích.

Soubor studijních pramenů byl doplňován o výukové filmy, jež byly podle námětů pracovníků katedry natočeny Československým armádním filmem (ČSAF) v Praze (Bojové organofosfáty, Člověk neumírá žízni, Klinicko-laboratorní diagnostika otrav nervově paralytickými látkami), přímo na katedře (filmové šoty Imino-dipropionitril (IDPN), Tremorin (DPB) a Ochrana před účinky OL aj.).

Kromě výše uvedených učebních textů a filmů byly pro samostatné studium vojenské toxikologie a ZPCHO připraveny pro posluchače všeobecných směrů některé další pomůcky (repetiční testy, morfologické studie o účincích NPL, sady histologických preparátů aj.), jež byly k dispozici ke studiu ve specializovaných učebnách.^{57/}

Další významnou oblastí, ve které katedra realizovala svůj vzdělávací vliv, byla práce studentských vědeckých sil. I když je tato forma práce časově značně náročná, je nutno vidět, že umožňuje téměř optimální spojení všech hledisek vzdělávacího procesu, na kterém se navíc podílela i většina odborně vyspělých a pedagogicky dobře připravených příslušníků katedry (např. za období 1958-1973 na ní pracovalo 25 posluchačů). Někteří z nich prokázali dostatek zájmu, vytrvalosti, ctižádosti a talentu, a tak se po dostudování zcela po právu stali stálými příslušníky katedry. Jiní se velmi dobře uplatnili na různých organizačně řídicích článcích zdravotnické služby.

Rozhodující stránkou činnosti pracoviště je vědeckovýzkumná práce. Je pro ni příznačné, že po ukončení 2. světové války souběžně s prudkým tempem vědeckotechnického rozvoje se do popředí zájmu stále více dostávají věda a výzkum. Bez zveličování je možné tvrdit, že věda a výzkum se staly novou mocnou zbraní v oblasti vojenské politiky. Bylo to především věda a výzkum, které již v průběhu války významným způsobem stimulovaly rychlý rozvoj jak bojové techniky, tak nových bojových prostředků, především látek s nervově paralytickým účinkem, raketometů, raket a jaderných zbraní. V poválečném údobí práce na vojensky důležitých úkolech nejenže neustaly, ale přímo naopak veškerá činnost hlavních výzkumných armádních center i spolupracujících civilních institucí a laboratoří nabrala ještě vyšších obrátek, což bylo mimo jiné umožněno vysokými finančními dotacemi vlád a dobrým materiálovým zabezpečením.

Popsaná situace záhy po ukončení války vyvolala u velení čs. armády oprávněné obavy z možného zaostávání za potenciálním protivníkem. Proto bylo ve vrcholném politickém orgánu té doby (1958) přijato rozhodnutí o nezbytnosti vytvoření vědeckovýzkumné základny, která by se zabývala všestranným studiem problematiky ochrany před účinky zbraní hromadného ničení (ZHN). Konkrétní formou realizace tohoto usnesení na úseku chemických zbraní bylo vytvoření státního výzkumného úkolu Z – 12 s cílem zabránit dalšímu zaostávání v oblasti toxodynamiky, kliniky, terapie a ochrany před účinky aktuálních typů omamných látek.^{58/}

Pozdějším výzkumným mezníkem se stal rok 1963, ve kterém se podařilo kádrovými opatřeními a materiálními dotacemi posílit katedru toxikologie v Hradci Králové jako

vedoucí pracoviště KÚ Z – 12 a postupně vybudovat síť pracovišť, která se podílela na řešení zadaných výzkumných úkolů. Takto vybudovaná síť pracovišť se v průběhu let ukázala velmi účelnou a vysoce produktivní, neboť jen do roku 1975, kdy byla nahrazena jiným systémem, vyřešila a nebo přispěla k úspěšnému řešení četných, vojensky důležitých témat. Výsledky odoponovaných prací, jichž bylo do roku 1975 jen z civilních pracovišť 57, pomohly překlenout citelné mezery v informovanosti vojenských zdravotnických kádrů i civilního obyvatelstva o problematice biochemických látek (BCHL). Práce orientované na výzkumu specifické antidotní terapie u otravy nervově paralytickými látkami (NPL) se staly podkladem pro zavedení prvního terapeuticky použitelného reaktivátoru cholinesterázy v ČSSR, který pod označením PAM Spofa^(R) byl na přechodnou dobu začleněn do materiální výbavy zdravotní služby jako jediný kauzální antidotum proti NPL. PAM Spofa^(R) byl později nahrazen účinnější léčebnou směsí, která byla vyráběna pod názvem TMB – 4 comp. Spofa^(R). Katedra toxikologie má největší zásluhu na tom, že koncem 70 let byl do výzbroje zdravotnicko-protichemické ochrany jednotlivce ČSLA zaveden autoinjektor GAI, umožňující rychlé a bezpečné podání antidata první pomoci proti nervově paralytickým látkám. Byl výsledkem spolupráce s odborníky z NDR a byl vyráběn a dodáván německou stranou na tehdejší trh.

Oblast řízení vědecké práce v oblasti zdravotnické ochrany před BCHL, ve své činnosti vždy přihlížela k novým trendům ve vývoji chemických zbraní a svou činnost důsledně orientovala na dosažení takových výsledků, které by bylo možno využít ke zkvalitnění všech stránek zdravotnické a protichemické ochrany, k odstranění existujících nedostatků a k vytýčení správných směrů dalšího výzkumu.^{59/}

Řídící činnost v oblasti vědecké práce byla v dalších letech poválečného období soustředěna na prohloubení znalostí o mechanismu účinku NPL řady G a V, především látky VX, a pokud bude známa chemická struktura, také látky IVA.

Vzhledem k tomu, že NPL se vyznačují nejen akutními účinky, ale že pro některé z nich jsou příznačné i pozdní neurotoxické a metabolické poruchy, související patrně s jejich alkylačními vlastnostmi a rozvratem acidobazické rovnováhy,

byla část výzkumu orientována na další objasnění vzniku pozdních změn, a to na tomto podkladě i pokus o jejich terapeutické ovlivnění.

S ohledem na aktuálnost problematiky psychicky a fyzicky zneschopňujících sloučenin byla vědecká práce ŘPS III. zaměřena i v dalších letech, na základě dalších znalostí mechanismů účinku anticholinergních halucinogenů typu BZ a jejich analogů, na možnosti zlepšení terapie.

V tehdejší době byly v oblasti vědecké práce hlavní úkoly spatřovány, např. v dokončení proklitických testů a zahájení vývoje a výroby profylaktického antidota proti NPL, zdokonalení všech prostředků ochrany a odmořování kůže, jako i například ověření terapeutických možností v případě zasažení karnonáty či vybudování technických prostředků a praktické prověření inhalačních forem intoxikace NPL na vhodných druzích laboratorních zvířat.

Z výše uvedeného je zřejmé, že vznik a rozvoj vojenské toxikologie si v minulosti kladl nelehké úkoly, které vyžadovaly značné úsilí všech, kteří v této oblasti vědeckou práci řídili, tvůrčím způsobem realizovali i materiálně zabezpečovali.^{60/}

5.3 Odkazy a poznámky

- 1/ DOHNAL, F. Počátky sovětizace československé vojenské zdravotnické služby.
In: Řada C-D-aplikované sociální a ekonomické vědy. *Sborník Vojenské akademie v Brně*. Brno: Zvláštní číslo, 2004, s.69-75
- 2/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Zpráva ministra národní obrany pro Branný a bezpečnostní výbor Národního shromáždění o některých otázkách vojenské zdravotnické služby*. Praha: Vojenský ústřední archív, fond Ministerstvo národní obrany, 1949, odbor VI., čj. 93959
- 3/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archív, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 4/ DOHNAL, F. Vojenské invalidovny v Čechách (k historii realizace jedné myšlenky).
Vojenské zdravotnické listy. Praha:2003, roč. 72, č. 5, s. 244-249
- 5/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archív, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 6/ DOHNAL, F. Počátky sovětizace československé vojenské zdravotnické služby.
In: Řada C-D-aplikované sociální a ekonomické vědy. *Sborník Vojenské akademie v Brně*. Brno: Zvláštní číslo, 2004, s.69-75
- 7/ DOHNAL, F. Počátky sovětizace československé vojenské zdravotnické služby.
In: Řada C-D-aplikované sociální a ekonomické vědy. *Sborník Vojenské akademie v Brně*. Brno: Zvláštní číslo, 2004, s.69-75

- 8/ DOHNAL, F., 17. listopad 1939 a studium československých mediků za II. světové války ve Velké Británii. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:2000, roč. LXIX, č. 5, s. 231–238
- 9/ ŠKVAŘIL, J. Na novou cestu. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1947, roč. XVI, č.1, s. 7-8
- 10/ ŠKVAŘIL, J. Na novou cestu. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1947, roč. XVI, č.1, s. 7-8
- 11/ ŠKVAŘIL, J. Na novou cestu. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1947, roč. XVI, č.1, s. 7-8
- 12/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Zpráva ministra národní obrany pro Branný a bezpečnostní výbor Národního shromáždění o některých otázkách vojenské zdravotnické služby*. Praha: Vojenský ústřední archiv, fond Ministerstvo národní obrany, 1949, odbor VI., čj. 93959
- 13/ DOHNAL, F. KLEIN, L. Několik poznámek k historii válečné chirurgie. In. KLEIN L. FERKO A. et al. *Principy válečné chirurgie*. Praha: Grada Publishing, 2005, s.17-27
- 14/ OŠANEC, J. Z historie zdravotnické služby československé armády v prvních letech po 2. světové válce. In: *Informační zpravodaj Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně (VLA-JEP)*, Hradec Králové:1974, roč. 1974, č. 4
- 15/ ŠKVAŘIL, J. Na novou cestu. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1947, roč. XVI, č.1, s. 7-8

- 16/ ŠKVAŘIL, J. Třicet let sovětského zdravotnictví. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1947, roč. XVI, č.6, s. 229-231
- 17/ DOHNAL, F. Historie a současnost českého vojenského zdravotnického školství. *Armádní magazín*. Praha:1999, roč. XXXI, č. 3, s. 20–21
- 18/ DOHNAL, F. Z historie pražského vojenského zdravotnictví. In: *60 let Ústřední vojenské nemocnice – účelová publikace*. Praha: Pražská vydavatelská společnost, 1998, s. 1–12
- 19/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archiv, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 20/ OŠANEC, J. Z historie zdravotnické služby československé armády v prvních letech po 2. světové válce. In: *Informační zpravodaj Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně, Hradec Králové*:1974, roč. 1974, č.4
- 21/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Zpráva ministra národní obrany pro Branný a bezpečnostní výbor Národního shromáždění o některých otázkách vojenské zdravotnické služby*. Praha: Vojenský ústřední archiv, fond Ministerstvo národní obrany, 1949, odbor VI., čj. 93959
- 22/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Zpráva ministra národní obrany pro Branný a bezpečnostní výbor Národního shromáždění o některých otázkách vojenské zdravotnické služby*. Praha: Vojenský ústřední archiv, fond Ministerstvo národní obrany, 1949, odbor VI., čj. 93959

- 23/ DOHNAL, F. Historie a současnost českého vojenského zdravotnického školství. *Armádní magazín*. Praha:1999, roč. XXXI, č. 3, s. 20–21
- 24/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archív, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 25/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Zpráva ministra národní obrany pro Branný a bezpečnostní výbor Národního shromáždění o některých otázkách vojenské zdravotnické služby*. Praha: Vojenský ústřední archív, fond Ministerstvo národní obrany, 1949, odbor VI., čj. 93959
- 26/ DOHNAL, F. Od Josefa po dnešek (k historii vojenského zdravotnického školství v našich zemích). *Almanach k 50. výročí založení Vojenské lékařské akademie Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:2001, s.6–41. ISBN 80-85109-54 –9.
- 27/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Zpráva ministra národní obrany pro Branný a bezpečnostní výbor Národního shromáždění o některých otázkách vojenské zdravotnické služby*. Praha: Vojenský ústřední archív, fond Ministerstvo národní obrany, 1949, odbor VI., čj. 93959
- 28/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archív, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 29/ DOHNAL, F. Historie a současnost českého vojenského zdravotnického školství. *Armádní magazín*. Praha:1999, roč. XXXI, č. 3, s. 20–21

- 30/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archiv, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 31/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archiv, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 32/ DOHNAL, F. osobní sdělení. podklad: *Rozbor doplňování plánovaných počtů lékařů v čs. armádě*. Praha: Vojenský ústřední archiv, Ministerstvo národní obrany, Sekretariát ministra národní obrany, 1953, č. 94/1-24
- 33/ ŠKVAŘIL, J. Vojenské zdravotnictvo v nových poměrech. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1950, roč. XIX, č. 7-8, s. 184-188
- 34/ ŠKVAŘIL, J. Vojenské zdravotnictvo v nových poměrech. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1950, roč. XIX, č. 7-8, s. 184-188
- 35/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archiv, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 36/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archiv, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074

- 37/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archív, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 38/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archív, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 39/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradě vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archív, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074
- 40/ DOHNAL, F. Vojenská lékařská akademie. In.: Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Hradci Králové 1945 – 1995. *Almanach k 50. výročí vzniku školy*. Hradec Králové: ATD, 1995, s. 51-58
- 41/ DOHNAL, F. Vojenská lékařská akademie. In.: Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Hradci Králové 1945 – 1995. *Almanach k 50. výročí vzniku školy*. Hradec Králové: ATD, 1995, s. 51-58
- 42/ DOHNAL, F. Od Josefa po dnešek (k historii vojenského zdravotnického školství v našich zemích). *Almanach k 50. výročí založení VLA-JEP*. Hradec Králové:2001, s. 6–41. ISBN 80-85109-54 –9.
- 43/ ŠKVAŘIL, J. Vojenské zdravotnictvo v nových poměrech. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1950, roč. XIX, č. 7-8, s. 184-188

- 44/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: 73- 4/2 *Referát náčelníka VLA na XXXIII. Zasedání Vědecké rady Vojenské lékařské akademie*. Praha: Vojenský ústřední archív, Ministerstvo národní obrany, Hlavní týl/Zdravotnická služba, 1954, karton 402
- 45/ KUNA, P. NAVRÁTIL, L.: *Historie Společnosti pro radiobiologii a krizové plánování*, <http://crbs.cz/historie/historie-spolecnosti-pro-radiobiologii-a-krizove-planovani.html>, May 9, 2007
- 46/ DOSTÁL, M. Ke vzniku a rozvoji vojenské radiobiologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 581-588
- 47/ KUNA, P. NAVRÁTIL, L.: *Historie Společnosti pro radiobiologii a krizové plánování*, <http://crbs.cz/historie/historie-spolecnosti-pro-radiobiologii-a-krizove-planovani.html>, May 9, 2007
- 48/ DOSTÁL, M. Ke vzniku a rozvoji vojenské radiobiologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 581-588
- 49/ DOSTÁL, M. Ke vzniku a rozvoji vojenské radiobiologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové: 1983, s. 581-588

- 50/ KUNA, P. NAVRÁTIL, L. *Historie Společnosti pro radiobiologii a krizové plánování*, <http://crbs.cz/historie/historie-spolecnosti-pro-radiobiologii-a-krizove-planovani.html>, May 9, 2007
- 51/ DOSTÁL, M. Ke vzniku a rozvoji vojenské radiobiologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 581-588
- 52/ DOSTÁL, M. Ke vzniku a rozvoji vojenské radiobiologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 581-588
- 53/ DOSTÁL, M. Ke vzniku a rozvoji vojenské radiobiologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 581-588
- 54/ DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: 73- 4/2 *Referát náčelníka VLA na XXXIII. Zasedání Vědecké rady Vojenské lékařské akademie*. Praha: Vojenský ústřední archív, Ministerstvo národní obrany, Hlavní týl/Zdravotnická služba, 1954, karton 402
- 55/ DOSTÁL, M. Ke vzniku a rozvoji vojenské radiobiologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 581-588

- 56/ HRDINA, V. 25 let vojenské toxikologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 87-92
- 57/ HRDINA, V. 25 let vojenské toxikologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 87-92
- 58/ HRDINA, V. 25 let vojenské toxikologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 87-92
- 59/ HRDINA, V. 25 let vojenské toxikologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 87-92
- 60/ HRDINA, V. 25 let vojenské toxikologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 87-92

6. Cíle práce a hypotézy

Cílem práce bylo postihnout základní tendence a vývojové peripetie československého vojenského zdravotnictví po 2. světové válce, vymezit škálu vlivů a faktorů, které se promítaly a měly vliv na jeho směřování. Ukázat zlomový význam politických změn v letech 1945-1948, jejich dopad a důsledky pro oblast armády a vojenského zdravotnictví.

Při respektování celé šíře souvislostí byla sledována geneze a zvláštnosti procesu konstituování oborů vojenská radiobiologie a vojenská toxikologie v československých podmínkách. Zvláštní pozornost byla přitom věnována objasnění nejvlastnějších historických kořenů obou oborů. Pokusil jsem se také postihnout souvislosti konstituování obou oborů se vznikem a činností Vojenské lékařské akademie v Hradci Králové jako dobového školícího a vědeckého centra vojenského zdravotnictví a sledovat zakladatele a přední osobnosti obou oborů, včetně částečné zpracování jejich biografického portréty.

Na základě seznámení s problematikou a situací vojenské zdravotnické služby ve sledovaném období bylo pracováno v intencích těchto hypotéz:

- po 2. světové válce probíhal proces obnovy základních funkcí čs. vojenské zdravotnické služby;
- současně se výrazně projevil snahy o uplatnění vojensko-zdravotnické doktríny SSSR v našich podmínkách (politické pozadí procesu);
- vojensko-zdravotnické aspekty byly ovlivněny bezprostředním vlivem zkušeností z 2. světové války;
- příčiny vzniku (kořeny) a specifické podmínky vzniku oboru vojenská radiobiologie;
- historické kořeny oboru vojenská toxikologie a ochrana proti bojovým chemickým látkám v čsl. podmínkách, nové impulsy 2. světové války, vývoj v poválečném období;
- vytvoření Vojenské lékařské akademie, její místo v koncepci vývoje vojenského zdravotnictví a úloha v rozvoji těchto oborů.

7. Metodika

Metodika této práce spočívala v zaměření se na rešeršní přehled o pramenné základně k problematice ve využití dosavadní produkce k této problematice, k orientaci v obsahových problémech, ve využití dobové periodiky, především Vojenské zdravotnické listy či Obranu lidu, pro orientaci ve vojenskopolitické problematice a v problematice vývojových tendencí ve vojenském zdravotnictví. Na základě získaných poznatků, bylo usilováno k jejich objektivnímu zhodnocení a systematickému zpracování.

Bylo nezbytné sledovat a respektovat problémové roviny a jejich vzájemnou spjatost, jako např. rovina vojensko-politická, vojensko-zdravotnická s vlivem 2. světové války, ale i příčiny, podmínky a souvislosti vzniku organizačního a obsahového formování oborů vojenské radiobiologie a toxikologie.

8. Výsledky

8.1 Obnova čs. vojenské zdravotnické služby, její orientace a politické pozadí

Závažné změny v mezinárodní situaci, narůstající hrozba světové války byly výrazným vlivem, který urychlil vyjádření i realizaci nové koncepce vývoje vojenské zdravotnické služby. Pod vlivem těchto skutečností stoupal rychleji i vliv a postavení zdravotnické služby v armádě i celé společnosti.

Charakteristické rysy politického vývoje po osvobození, včetně vývoje armády, se plně promítly i do vojenské zdravotnické služby. Po 2. světové válce se vojenské zdravotnictví vrátilo k předválečné struktuře. Hlavními úkoly v poválečném období byla obnova základních funkcí zdravotnické služby, pokrytím nejnütnější péče o zdraví vojáků a zabezpečení zdravotnického materiálu. Pro poválečný vývoj československého vojenského zdravotnictví byl nejvýznamnější osobností generál zdrav. MUDr. Josef Škvařil. Pod jeho vedením byl vytvořen základní prostor k předávání nejnovějších válečných zdravotnických poznatků, především praxí Velké vlastenecké války a prověřených zkušeností z organizace sovětské vojenské zdravotnické služby. V tomto duchu byla vojenská zdravotnická služba rozvíjena v celé poválečné éře. Současně se výrazně projevil snahy o uplatnění vojensko-zdravotnické doktríny SSSR v našich podmínkách s nezvratným politickým vlivem odrážející politickou orientaci státu.

Po dobu tehdejšího režimu se politické řízení a kontrola Československé lidové armády a zdravotnické služby uskutečňovaly prostřednictvím příslušného oddělení ÚV KSČ a Hlavní politické správy (HPS), která byla organizačně začleněna do struktury celého ministerstva národní obrany. Vedoucí představitelé uvedeného oddělení se zúčastňovali jednání kolegia ministra národní obrany a udržovali také těsné kontakty s náčelníkem HPS, který byl náměstkem ministra obrany a druhým nejvlivnějším funkcionářem armády. Vedoucí a kontrolní úloha KSČ při formování armády, ale i celého vojenského zdravotnictví po 2. světové válce je dokladována mj. i tím, že předsedou Rady obrany státu byl generální tajemník ÚV KSČ. Tímto je poukázáno, jaký byl politický vliv na vývoj a směr ČSLA a její zdravotnické služby.

8.2 Konstituování oboru vojenská radiobiologie

Znepokojivý vývoj mezinárodní situace, realita Studené války a vědecká vyspělost jiných států (především nepřátelských) byly impulsem k tomu, aby byl v rámci Československé lidové armády podporován vznik oboru vojenská radiobiologie. Tento obor vyrůstal z tradic československé radiační biofyziky, která měla u nás dobré jméno díky prof. MUDr., RNDr. Ferdinandu Herčíkovi, DrSc. (zakladatel Biofyzikálního ústavu Československé akademie věd v Brně).

Plk. MUDr. Josef Šveda, (vedoucí radiobiologické oddělení Vojenského technického ústavu) po založení Vojenské lékařské akademie JEP V Hradci Králové v roce 1951, přechází na její oddělení radiologické ochrany, s výzkumným zaměřením při katedře radiologické ochrany s diagnostickým a terapeutickým oddělením, vedeným plk. prof. MUDr. Janem Bašteckým, DrSc., kde začíná pracovat první generace vojenských radiobiologů.

Nejen tato první generace radiobiologů na VLA v Hradci Králové se zaměřila na tuto oblast pro potřeby vojenského zdravotnictví, pro využití ionizujícího záření a radioizotopů v nejrůznějších lékařských oborech či studia základních otázek radiobiologie, ale také v roce 1956 se profilovala katedra a ústav biofyziky a nukleární medicíny fakulty všeobecného lékařství (nyní 1. LF) Univerzity Karlovy v Praze, kterou vedl prof. MUDr. Zdeněk Dienstbier, DrSc..

Celá práce všech zakladatelů oboru radiobiologie pokrývala aktuální problémy chemické radioprotekce, patogenezy a léčby akutní nemoci z ozáření, zvláštnosti biologických účinků radiačního poškození při vnitřní kontaminaci radionuklidy a jeho vztah k zevnímu subletálnímu ozáření, profylaxi a léčbu vnitřní kontaminace, dozimetrickou problematiku směsných n-gama polí a zvláštnosti biologického účinku neutronů, radiometrickou expertizu potravin a vody a problematiku zdravotnické ochrany před účinky ionizujícího záření.

8.3 Konstituování oboru toxikologie

Po ukončení války vyvolala u velení čs. armády oprávněné obavy z možného zaostávání za potenciálním protivníkem. Proto bylo nezbytné vytvoření vědeckovýzkumné základny, která by se zabývala všestranným studiem problematiky ochrany před účinky zbraní hromadného ničení, s cílem zabránit dalšímu zaostávání v oblasti toxodynamiky, kliniky, terapie a ochrany před účinky aktuálních typů omamných látek.

Vojenská toxikologie a zdravotnicko-protichemická ochrana se zformovaly jako samostatný vědní obor na začátku padesátých let současně se vznikem bývalé Vojenské lékařské akademie (VLA) v Hradci Králové. Posílením katedry toxikologie VLA v Hradci Králové, jako vedoucího pracoviště v tomto oboru, v roce 1963 a postupným vybudováním sítě dalších pracovišť jednoznačně došlo k rozvoji oboru toxikologie v tehdejší Československu. Neutuchající zájem o další poznání a zdokonalování tohoto oboru podporovala i tvůrčí vědecká práce tehdejších vědeckých kádrů, ale i studentských vědeckých sil.

Vědecká práce v oblasti toxikologie, ve své činnosti vždy přihlížela k novým trendům ve vývoji chemických zbraní a svou činnost důsledně orientovala na dosažení takových výsledků, které by bylo možno využít ke zkvalitnění všech stránek zdravotnické, toxikologické a protichemické ochrany, k odstranění existujících nedostatků a k vytýčení správných směrů dalšího výzkumu.

Hlavní orientace vědecko-výzkumné práce byla zaměřena např. na dokončení proklitických testů a zahájení vývoje a výroby profylaktického antidota proti nervově paralytické látce, zdokonalení všech prostředků ochrany a odmořování kůže, jako i například ověření terapeutických možností v případě zasažení karnonáty či vybudování technických prostředků a praktické prověření inhalačních forem intoxikace nervově paralytickou látkou na vhodných druzích laboratorních zvířat.

8.4 Vznik Vojenské lékařské akademie v Hradci Králové

Významným předpokladem pro zintenzivnění rozvoje a orientaci vojenského zdravotnictví a vytvoření vojenského zdravotnického školství byl vznik Vojenské lékařské akademie. Tato akademie měla produkovat odborné kádry, které vojenskému zdravotnictví po 2. světové válce rapidně chyběly. Akademie měla vzejít z jedné ze sedmi civilních fakult.

Zařezované orgány se rozhodly pro Hradec Králové, který převážně většinu posuzovaných hledisek plně vyhovoval. Ke kladům zdejší lékařské fakulty patřilo zejména její pokrokové zaměření, což platilo i o charakteristice většiny učitelského sboru. S tím souvisel i příznivý rozvoj vědecké a pedagogické činnosti a poměrně dobré materiální vybavení jak teoretických ústavů, tak i klinické části. 26. říjen 1951 je den vzniku VLA a zároveň také symbolizuje základní mezník ve vývoji vojenského zdravotnického školství. Jejímu vzniku a činnosti byl přikládán zásadní význam, neboť hlavními úkoly této vysoké vojenské školy bylo, aby se stala vychovatelkou vyspělých pracovníků vojenské zdravotnické služby a dále se stala významnou vědeckou základnou a vědeckým střediskem naší vojenské zdravotnické služby. Proto byly vysílány skupiny vojenských lékařů vybraných na vedoucí místa v čele s gen. MUDr. Škvařilem, na dlouhodobé školení do Sovětského svazu – tehdejší leningradské Vojenské lékařské akademie. Poznatky takto získané sloužily k postupnému dopracování a vyjádření zásad nové linie vojenské zdravotnické služby.

Vědeckovýzkumnou prací získává VLA JEP v Hradci Králové dobré jméno mezi vědeckou veřejností, ale i v zahraničí. Nejednou prací přispěla k vývoji jak oboru radiobiologie, tak i toxikologie.

9. Diskuze

Prací byly postihnuty základní tendence a vývojové peripetie československého vojenského zdravotnictví po 2. světové válce, vymezeny vlivy a faktory, které se promítly a měly vliv na jeho směr. Hlavní úskalí vojenské zdravotnické služby po 2. světové válce byl nedostatek lékařských kádrů, lékařského personálu, ale i materiálního zabezpečení. Podařilo se prokázat zlomový význam politického vlivu a jednoznačný diktát KSČ (především politickou výchovou důstojníků armády) v poválečném období a jeho dopad a důsledky pro oblast armády a vojenského zdravotnictví. Zcela jednoznačně se v této práci prokázala linie sovětizace, linie, která byla stěžejní orientací pro politické i odborné směřování vývoje vojenské zdravotnické služby.

Jedním z významných a přínosných momentů této doby bylo jmenování plk. MUDr. Josefa Škvařila přednostou I/4 oddělení zdravotnictva Ministerstva národní obrany Československa, který měl výrazný podíl na vývoji vojenské zdravotnické služby podle vzoru Sovětského svazu.

Současně se podařilo zachytit okolnosti a podmínky vzniku oborů radiobiologie a toxikologie. Po ukončení 2. světové války souběžně s prudkým tempem vědeckotechnického rozvoje se do popředí zájmu stále více dostávají věda a výzkum. Věda a výzkum se staly novou mocnou zbraní v oblasti vojenské politiky. Již v průběhu války významným způsobem stimulovaly rychlý rozvoj jak bojové techniky, tak nových bojových prostředků, především látek s nervově paralytickým účinkem, raketometů, raket a jaderných zbraní, které napomohly rozvoji vojenské toxikologie. Rozvoj radiobiologie byl od samého začátku urychlován využitím i případným zneužitím zdrojů ionizujícího záření ve vědě a technice.

V poválečném údobí práce na vojensky důležitých úkolech nejenže neustaly, ale přímo naopak veškerá činnost hlavních výzkumných armádních center i spolupracujících civilních institucí a laboratoří nabrala ještě vyšších obrátek.

V této souvislosti se jednoznačně potvrdila souvislost obou konstituovaných oborů se vznikem a činností Vojenské lékařské akademie v Hradci Králové (jak katedry

radiobiologie, tak i v 50. letech katedry toxikologie), která si svojí vynikající prací a výsledky vydobyla věhlasného vědeckého jména nejen v Československu, ale i v zahraničí

10. Závěr

Tato práce nemá jednoznačný analyticko hodnotící charakter. Více převládá faktografické uspořádání hlavních událostí a přijímaných opatření v období let 1945 – 1980.

V předkládaném materiálu je uplatněna snaha o postižení hlavních aspektů komplikovaného vývoje a reformování armády se zaměřením na vojenskou zdravotnickou službu. Praktické kroky byly poznamenány nejen závažnými koncepčními chybami a nehospodárným vynakládáním finančních prostředků, zejména v oblasti některých neefektivních lékařských projektů a rekonstrukcí neperspektivních vojenských objektů a zařízení, ale i postupnými úspěšnými výsledky. Záměrem je předložit pokud možno nečernobílý a ucelený obraz složitosti transformačního procesu, ale v některých případech poukázat rovněž na příčiny, které znesnadnily dosažení rychlejšího a efektivnějšího vývoje jednotlivých oborů.

V neposlední řadě je v této práci nepřímou poukazováno na vliv politického zřízení v Československu, na celkový vývoj armády a orientaci vojenského zdravotnictví k sovětskému vzoru.

Podkladové materiály byly především základní vojenské koncepční dokumenty, např. Válečná chirurgie (1950), různé články v periodikách daného období o situování a výstavbě armády, vojenská zdravotnická periodika s analytickými články autorů - lékařů, dlouhodobě se zabývajících vojenskou zdravotnickou problematikou. Zvláště hodnotné poznatky byly čerpány ze shromážděných materiálů a vlastních zkušeností vedoucího této práce doc. PhDr. Františka Dohnala, CSc..

Malé problémy při řešení této problematiky byly způsobeny velkým časovým odstupem a malým množstvím zachovaného dobového materiálu, který byl po revoluci v roce 1989 ve velkém rozsahu zničen, neboť těmto materiálům byl neprávem přisouzen titul - dokumentů minulého režimu.

11. Seznam použité literatury

- BĚHOUNEK, F., BOHUN, A., KLUMPAR, J. *Radiologická fyzika*. Praha:1958, Státní nakladatelství technické literatury, 2. vydání, s.424
- DIENSTBIER, Z. *Hirošima-svědění lidstva*. Praha:1979, Avicenum, s.79
- DIENSTBIER, Z. *Lékaři proti válce*. Praha:1983, Avicenum, s.141
- DIENSTBIER, Z. et al. *Lékařská biofyzika*. Praha:1982, Avicenum, s.258
- DIENSTBIER, Z. 25 let Čs. společnosti nukleární medicíny a radiační hygieny. *Časopis Lék. čes*, 1981, roč. 120, č. 31-32, s. 963-967
- DIENSTBIER, Z. Čs. lékařská společnost nukleární medicíny a radiační hygieny. *Časopis Lék. čes*, 1982, roč. 121, s. 254-255
- DOHNAL, F. Vojenská lékařská akademie. In: *Lékařská fakulta v Hradci Králové 1945 – 1995*, Hradec Králové: ATD, 1995. s. 51-59. ISBN 80-901524-2-2.
- DOHNAL, F. Od Josefína po dnešek. In: *Almanach 75 let československého vojenského zdravotnického školství a 50 let Vojenské lékařské akademie J.E. Purkyně*. Hradec Králové: VLA-JEP, 2001, s. 6-41. ISBN 80-85 109-54-9.
- DOHNAL, F. 75 let československého a českého vojenského vysokého zdravotnického školství. In: *Vojenské zdravotnické školství 1926-1951-2001*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky v agentuře AVIS, 2001, s. 6 –13. ISBN 80 –7278-106-5.

DOHNAL, F., KLEIN, L. Několik poznámek k historii válečné chirurgie. In: KLEIN Leo, FERKO Alexander et al. *Principy válečné chirurgie*. Praha: Grada Publishing, 2005, s. 17-27. ISBN 80-247-0735-7.

DOHNAL, F. Generál zdravotnictva MUDr. Josef Škvařil a poválečné směřování čsl. vojenské zdravotnické služby. In. *Abstrakt ze 7. mezinárodního symposia k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, p. 21. ISBN 80 –244-1043-5.

DOHNAL, F. Historie a současnost českého vojenského zdravotnického školství u příležitosti výročí padesáti pěti let trvání vojenského zdravotnického školství v Hradci Králové. In. *Vojenské zdravotnické školství*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky v agentuře AVIS, 2006, s. 14-21. ISBN 80-7278-368-8.

DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Koncept projevu náčelníka Zdravotnické služby divizního generála MUDr. Josefa Škvařila na poradu vojenských zdravotnických pracovníků*. Praha: Vojenský ústřední archív, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1951, čj. O3074

DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *Zpráva ministra národní obrany pro Branný a bezpečnostní výbor Národního shromáždění o některých otázkách vojenské zdravotnické služby*. Praha: Vojenský ústřední archív, fond Ministerstvo národní obrany, 1949, odbor VI., čj. 93959

DOHNAL, F. osobní sdělení. poklad: *73- 4/2 Referát náčelníka VLA na XXXIII. Zasedání Vědecké rady Vojenské lékařské akademie*. Praha: Vojenský ústřední archív, Ministerstvo národní obrany, Hlavní týl / Zdravotnická služba, 1954, karton 402

DOSTÁL, M. *Vojenská radiobiologie*. díl 1 a 2. Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. Hradec Králové:1975, sv. 128 a 129, s. 563

DOSTÁL, M. Ke vzniku a rozvoji vojenské radiobiologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 581-588

DOSTÁL, M., PETÝREK, P., VONDRÁČEK, V., et al. *Analýza oboru a perspektiva prognózy vojenské radiobiologie*. (Závěrečná zpráva úkolu LE-VN-01). Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. Hradec Králové:1978, s. 213

HRDINA, V. 25 let vojenské toxikologie. In.: Zvláštní číslo k 25. výročí založení Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně. *Sborník Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*. Hradec Králové:1983, s. 87-92

CHROBÁK, L. et. al. Lékařská fakulta Univerzity Karlovy. In: *Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Hradci Králové 1945 – 1995*, Hradec Králové: ATD, 1995, s. 165. ISBN 80-901524-2-2.

KLENER, V., BUČINA, I. et. al. *Hygiena záření*. Praha:1987, Avicenum, s. 471

Kolektiv autorů, *Vojenské dějiny Československa*. IV. díl, Naše vojsko, Praha:1988

Kolektiv autorů, *Vojenské dějiny Československa*. V. díl, Naše vojsko, Praha:1989

Kolektiv autorů, Válečná chirurgie, Sborník vybraných kapitol s předmlouvou gen. Dr. Josef Škvařila. In: JIRÁSEK, A. *Dějiny válečné chirurgie*. Praha: Naše vojsko, 1950, s. 9 -31

Kolektiv autorů, Válečná chirurgie, Sborník vybraných kapitol s předmlouvou gen. Dr. Josef Škvařila. In: ŠKVAŘIL, J. *Část organizační*. Praha: Naše vojsko, 1950, s. 35-57

Kolektiv autorů, Válečná chirurgie, Sborník vybraných kapitol s předmlouvou gen. Dr. Josef Škvařila. In: KRAUSE, J. *Otravy bojovými chemickými látkami a válečná chirurgie*. Praha: Naše vojsko, 1950, s. 188-209

KUNA, P. I. sjezd Československé společnosti nukleární medicíny a radiační hygieny. *Vojenské zdravotnické listy*, 1982, roč. 51, č. 3, s. 153

KUNA, P., BLÁHA, M. et al.: *Vojenská radiobiologie.*, Hradec Králové: Vojenská lékařská akademie Jana Evangelisty Purkyně, 1991, sv. 261, s. 210

KUNA, P., NAVRÁTIL, L. *Historie Společnosti pro radiobiologii a krizové plánování*, <http://crbs.cz/historie/historie-spolecnosti-pro-radiobiologii-a-krizove-planovani.html>, May 9, 2007

NAVRÁTIL, L., KUNA, P. et al. *Klinická radiobiologie*. Praha: Manus, 2005, s. 145. ISBN 80-86571-09-2.

ÖSTERREICHER, J., VÁVROVÁ, J. *Přednášky z radiobiologie*. Praha: Manus, 2003, s. 116. ISBN 80-86571-01-7.

OŠANEC, J. Z historie zdravotnické služby československé armády v prvních letech po 2. světové válce. In: *Informační zpravodaj Vojenského lékařského výzkumného a doškolovacího ústavu Jana Evangelisty Purkyně*, Hradec Králové: 1974, č.4

Rozhovory s pamětníky a bývalými příslušníky Vojenské lékařské akademie Jana Evangelisty Purkyně v Hradci Králové - prof. MUDr. Pavel Kuna, DrSc. a prof. RNDr. Jiří Patočka, DrSc.

ŠKVAŘIL, J. Na novou cestu. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1947, roč. XVI, č.1

ŠKVAŘIL, J. Třicet let sovětského zdravotnictví. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1947, roč. XVI, č.6

ŠKVAŘIL, J. Vojenské zdravotnictvo v nových poměrech. *Vojenské zdravotnické listy*. Praha:1950, roč. XIX, č. 7-8

Ústřední deníky Československé armády, Obrana lidu, Praha: Naše vojsko, Vydavatelství čs. branné moci, 1951 – 1952, ročníky V. a VI.

12. Klíčová slova

- vojenská zdravotnická služba
- Vojenské lékařské akademie (VLA)
- radiobiologie
- toxikologie
- rozvoj
- vznik

13. Přílohy

Příloha č. 1 - Mírové útvary zdravotnické služby 1918 až 1939

MNO	bez podřízených útvarů
Zemské vojenské velitelství (4x)	vojenský lázeňský ústav (až 5x, 1919 až 1936) vojenský ústav pro choroby plicní (1x, 1919 až 1936) léčebný ústav pro choroby nervové a duševní (1x, 1929 až 1936) vojenská invalidovna (2x, 1919 až 1921, 1x 1921 až 1936) vojenský zdravotnický sklad (1x až 2x, 1919 až 1936)
Sbor (7x)	sborová nemocnice (1x až 2x, 1937 až 1939) posádková nemocnice (1x, 1937 až 1939) vojenský lázeňský ústav (až 4x, 1937 až 1939) vojenský ústav pro choroby plicní (1x, 1937 až 1939) léčebný ústav pro choroby nervové a duševní (1x, 1937 až 1939) vojenská invalidovna (1x, 1937 až 1939) vojenský zdravotnický sklad (1x, 1937 až 1939)
Divize (12x)	divizní nemocnice (1x, do roku 1936) pobočky divizních nemocnic (1x, do roku 1927) posádková nemocnice (1x až 5x, 1921 až 1936)

Příloha č. 2 - Mobilizované útvary zdravotnické služby 1938

POLNÍ ÚTVARY	
Hlavní velitelství (1x)	polní nemocnice (13x) desinfekční kolona (6x) velká chirurgická skupina (4x) improvizovaná zdravotnická autokolona (14x) zdravotnická vozatajská kolona (3x) stálý zdravotnický vlak (20x) ambulantní zdravotnický vlak (6x) improvizovaný ambulantní zdravotnický vlak (6x) zdravotnická vlaková četa (22x)
Armáda (4x)	zdravotnický park (1x) zubní ambulátorium (1x) bakteriologická laboratoř (2x) chemická laboratoř (1x) malá chirurgická skupina (6x) zdravotnické vlakové družstvo (2x) zdravotnická rota (6x)
Sbor (8x)	polní nemocnice (3x) desinfekční kolona (2x) zubní ambulátorium (2x) improvizovaná zdravotnická autokolona (2x)
Divize (21x)	zdravotnická rota (1x)
Hraniční pásma (6x)	polní nemocnice (3x) desinfekční kolona (2x) zubní ambulátorium (2x) improvizovaná zdravotnická autokolona (2x)
Hraniční oblast (12x)	zdravotnická rota (1x)
Skupina (2x)	zdravotnická rota (1x)
Rychlá divize (4x)	zdravotnická ambulance (1x)
Okrsek (1x)	zdravotnická rota (1x)
ZÁPOLNÍ ÚTVARY	sborové nemocnice (12x) záložní nemocnice (55x)

Příloha č. 3 – Mírové útvary zdravotnické služby 1945 až 1992

MNO	vojenský léčebný ústav (1x až 2x, 1945 až 1992) vojenský lázeňský ústav (3x až 9x, 1945 až 1959) vojenské zotavovny a ozdravovny (16x až 26x, 1950 až 1954) vojenská invalidovna (1x, 1950 až 1965) vojenský zdravotnický sklad (3x, 1945 až 1950) ústřední zdravotnický sklad (1x až 2x, 1950 až 1961) ústřední zdravotnicko-hospodářský sklad (1x, 1953 až 1958) zdravotnická základna (1x, 1961 až 1992) výzkumné a zkušební středisko (1x, 1961 až 1992) zdravotnický sklad (1x, 1966 až 1992) zdravotnický oddíl (1x, 1961 až 1963)
Oblast	vojenská nemocnice (3x až 6x, 1945 až 1950)
Okruh	okruhová nemocnice (1x až 2x, 1950 až 1960) posádková nemocnice (1x až 5x, 1950 až 1960) vojenská nemocnice (4x až 5x, 1960 až 1991) okruhový zdravotnický sklad (1x, 1950 až 1991) okruhový hygienicko-epidemiologický oddíl (1x, 1957 až 1991) zdravotnický oddíl (3x, 1961 až 1963)
Vojenské velitelství	vojenská nemocnice (2x až 3x, 1992) zdravotnický sklad (1x, 1992) hygienicko-epidemiologický oddíl (1x, 1992)
Armáda	armádní nemocnice (1x, 1958 až 1960) posádková nemocnice (1x až 2x, 1958 až 1960) vojenská nemocnice (1x až 3x, 1960 až 1969) armádní zdravotnický sklad (1x, 1958 až 1969) armádní hygienicko-epidemiologický oddíl (1x, 1958 až 1969) zdravotnický oddíl (5x, 1961 až 1963)
Letecká armáda (sbor)	sklad zdravotnického materiálu (1x, 1966 až 1972) zdravotnický sklad (1x, 1972 až 1992)
Sbor	bez podřízených útvarů
Divize	lazaret (1x, 1950 až 1954) zdravotnický prapor (1x, 1954 až 1992)

Materiál představuje rozšířenou verzi diskusního příspěvku předneseného na 5. mezinárodním sympoziu k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny, které proběhlo v Hradci Králové ve dnech 26.-29. června 2001.

Příloha č. 4 – Ministr národní obrany v období od 1945 – 1950

armádní generál Ludvík SVOBODA
ministr národní obrany 4.4.1945 – 24.4.1950
(* 25.11.1895 Hroznatín - † 20.9.1979 Praha)

Voják a státník. Příslušník čs. legií v Rusku v letech 1915 až 1920. Důstojník čs. armády od roku 1922. V čs. armádě kromě jiného působil jako učitel na Vojenské akademii v Hranicích a velitel praporu. Po okupaci ČSR se nejprve podílel na budování odbojové organizace Obrana národa, ale po krátké době emigroval do Polska. Zde organizoval čs. vojenskou jednotku. Z Polska ustoupil do SSSR, kde postupně velel praporu, brigádě a sboru. Od dubna 1945 do dubna 1950 ministr národní obrany. Poslanec Národního shromáždění od roku 1948, náměstek předsedy vlády 1950-1951. V letech 1968 až 1975 prezident republiky.

Příloha č. 5 – Ministr národní obrany v období od 1950 – 1956

armádní generál JUDr. Alexej ČEPIČKA
ministr národní obrany 25.4.1950 – 24.4.1956
(* 18.8.1910 Kroměříž - † 30.9.1990 Dobříš)

Právník a politik. Vystudoval právnickou fakultu University Karlovy v Praze v roce 1935. Člen KSČ od roku 1929. V době okupace se zapojil do protinacistického odboje a v letech 1942 až 1945 vězněn v Osvětimi a Buchenwaldu. Po osvobození vykonával řadu státních i politických funkcí. Mimo jiné ministr spravedlnosti 1948 až 1950. V dubnu 1950 se stal ministrem národní obrany. Nesl značnou odpovědnost na nezákonné praktiky uplatňované koncem 40. a počátkem 50. let v armádě, justici i církvi, a proto byl v dubnu 1956 odvolán z funkce ministra obrany a náměstka předsedy vlády. V roce 1963 vyloučen z KSČ.

Příloha č. 6 – Ministr národní obrany v období od 1956 – 1968

armádní generál Bohumír LOMSKÝ
ministr národní obrany 25.4.1956 – 23.4.1968
(* 22.4.1914 České Budějovice - † 18.6.1982 Praha)

Voják z povolání. Absolvent Vojenské akademie v Hranicích v roce 1936. Během 2. světové války příslušník čs. vojenských jednotek v SSSR. Zastával různé funkce až po náčelníka štábu 1. čs. armádního sboru. Po válce pracoval na hlavním štábu a v letech 1946 až 1947 studoval v SSSR. Od roku 1949 velitel 2. pěší divize, od roku 1950 náčelník štábu 1. vojenského okruhu, od roku 1950 rektor Vojenské technické akademie v Brně a od září 1953 první náměstek ministra národní obrany. V letech 1956 až 1968 ministr národní obrany. Poslanec Národního (Federálního) shromáždění v letech 1960 (1969) až 1971.

Příloha č. 7 – Ministr národní obrany v období od 1968 – 1985

armádní generál Ing. Martin DZÚR
ministr národní obrany 24.4.1968 – 10.1.1985
(* 12.7.1919 Ploštín - † 15.1.1985 Praha)

Voják z povolání. V roce 1941 nastoupil vojenskou základní služby ve Slovenské armádě a lednu 1943 na frontě přeběhl k Rudé armádě. Příslušník čs. vojenské jednotky v SSSR od července 1943. Zúčastnil se bojů o Kyjev, Dukelský průsmyk a Liptovský Mikuláš. V roce 1946 se stal vojákem z povolání. Vykonával řadu funkcí, především u týlu 2. vojenského okruhu. V letech 1958 až 1968 byl náčelníkem týlu – zástupcem ministra. V dubnu 1968 byl jmenován ministrem národní obrany. Poslanec Federálního shromáždění v letech 1971 až 1985.